

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SCHRUM.

Svendborgs Historie.

1905.

Borgmester Schrum

Svendborgs Historie

Udgivet
af
Byfogedfuldmægtig **Sejer Briksø**

P. Brandts Boghandels Forlag
Fyens Centraltrykkeri, Svendborg
1905

Svendborgs Historie

Et ufuldendt Udkast

fra Borgmester Schrums efterladte Papirer

1527

Udgivet

af

Byfogedfuldmægtig **Sejer Briksø**

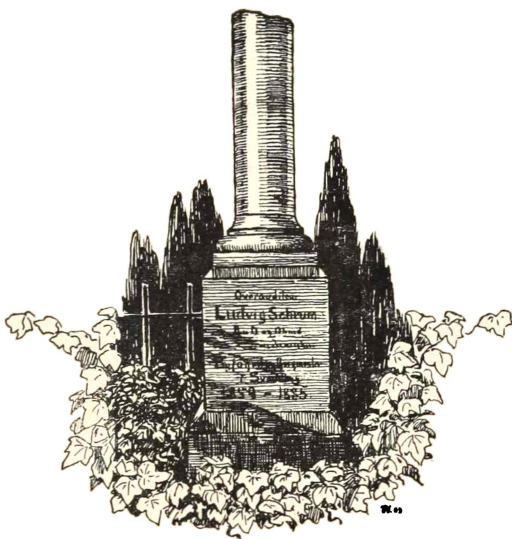
MCMV

P. Brandts Boghandels Forlag

Fyens Centraltrykkeri, Svendborg

S. Schmitt

Af Forfatteren, Borgmester Schrum,

tilegnet

Svendborg Byraad

I.

Da Overauditør, Borgmester i Svendborg, Ludvig Valdemar Maximilian Schrum, R. af Dbg., Dbmd., for ca. 10 Aar siden døde, blev der af deri interesserede anstillet Efterforskninger blandt hans Efterladenskab. Man ventede nemlig at finde Optegnelser fra hans Haand om Svendborg By. Han havde saa ofte udtalt sig med, at han vilde skrive Byens Historie, og man vidste ogsaa, at han gennem mange Aar havde gjort Forarbejder dertil. Man fandt imidlertid intet og slog sig derfor til Ro med, at han — som han kort før sin Død skal have ytret — havde brændt det lidet, han havde faaet nedskrevet, som værende for betydningsløst.

Under min gennem flere Aar fortsatte Syslen med Undersøgelser om Byens Fortid fandt jeg imidlertid for nogen Tid siden et Spor, der tydede paa, at der alligevel var noget om det med Borgmester Schrums Historieskrivning. Jeg fulgte Sporet — og en skønne Dag stod jeg med en ret anselig Manuskriptpakke i Haanden: det var Borgmester Schrums Optegnelser og Udkast til „Svendborgs Historie“. — Af hans Slægt blev Papirerne med megen Elskværdighed overladt mig til Afbenyttelse, hvorfor jeg herved beder den modtage min bedste Tak.

En stor Del af Materialet bestaar kun af løse Notater og Bemærkninger samt flere Gange varierede Udkast, der, som det forelaa, ikke vilde egne sig til Udgivelse som et samlet Hele.

Det var derfor først min Agt selv at benytte de forskellige Oplysninger og Bemærkninger ved mine egne Under-

VI

søgelse og mulig kun fra Tid til anden offentliggøre nogle Smaastykker af de mest karakteristiske og bearbejdede Dele.

Da jeg imidlertid fra flere Sider er blevet forsikret om, at det vilde interessere mange — og da særligt de ikke faa endnu levende Svendborgere fra Borgmester Schrums egen Tidsalder — at stifte nærmere Bekendtskab med dette hans saa meget omtalte og ventede Værk, har jeg søgt at ordne og bearbejde Stoffet saa vidt, at det kunde offentliggøres. Det har derfor først været aftrykt i Feuilletonform i „Svendborg Amtstidende“, der i svundne Dage saa ofte har bragt et og andet kvikt, lille Indlæg om Dagens Spørgsmaal fra hans Haand. Men da der fra flere Sider er rettet Anmodning til mig derom, har jeg foranstaltet Bogen udgivet i denne Form, der unægtelig ogsaa er mere tiltalende og Forfatteren mere værdig.

Om Ønskeligheden af at offentliggøre dette Udkast er jeg foruden af den anførte Grund bleven overbevist ved at betænke, at vi har saa faa Kilder om Byens ældre Historie, at vi ikke har Raad til at undvære noget som helst, der kan oplyse os om Fortiden.

Og Borgmester Schrums Optegnelser indeholder ikke lidet af Interesse. Alene hans Statistik over dem, der aarlig er født og døde her i Byen i henvend 200 Aar, er betydeligt værd. Det er øjensynligt, at der her er nedlagt et ikke ringe Arbejde. Af et vanskeligt Materiale har han forsøgt at løse Opgaven: hvor mange Indvaanere har Byen haft til enhver given Tid fra Aaret 1690? De Resultater, han kommer til, stemmer vel ikke ganske med de, hvortil man ad anden Vej er naaet, ligesom der ogsaa i andre Henseender vil kunne paavise Urigtigheder i de meddelte Oplysninger.

Men netop den Omstændighed, at der her kun foreligger Udkast, ufærdige fra Forfatterens Haand, gør det ubilligt at forlange, at enhver Enkelthed skal være absolut nøjagtig. Undertiden har han manglet Oplysning om et Aarstal, et Gadenummer o. l., ladet det staa in blanco og ikke naaet at faa det tilføjet.

VII

Men hertil kommer, at fremfor at indsamle og bearbejde de tørre Tal og Fakta har det aabenbart interesseret Borgmester Schrum betydeligt mere at kunne lade Pennen løbe, tolkende hans subjektive Syn paa Tingene, fortællende en lille munter Anekdote eller fremsættende et dristigt Paradox, der besnærer ved sin Elegance og formelle Logik. Ogsaa giver han undertiden efter for en ubetvingelig Lyst til at sige sin Mening stik med al „god Tone“ og vedtægtsmæssig Moral, som naar han forsvarer de uægte Børns Existensberettigelse. — — — „Mest frygter jeg for“, som han skriver, „at mange af mine Anskuelser og Meninger, der jo rigtig nok oftere fjerne sig fra det Tankesæt, der for Tiden er almindeligt, næppe ville vinde Bifald.“

Tør man saaledes ikke vente at finde mange positive Oplysninger i Borgmester Schrums Bog, saa er den saa meget mere læseværdig af andre Grunde. Den Originalitet og Intelligens, hvormed han opfatter og gengiver de sociale og politiske Begivenheder og Fænomener, forlener hans Fremstilling med en Friskhed og Kraft, der gør Læsningen til en Nydelse. Hans Historie er sandelig ingen Samling tørre og kedelige Regulativer og Instruxer, dem, til hvis Udgivelse han, som han selv siger, ogsaa holdt sig for god.

Borgmester Schrum kunde være sprudlende vittig og bidende sarkastisk. Hans Dagbog, Annales Svenoburgensis, bærer tydeligt Præg af disse hans Egenskaber — saa tydeligt, at det vist er af gode Grunde, han betroede Papiret sine Tanker — paa Latin.

Men for den, der ikke personligt, men kun gennem andres Omtale kender Borgmester Schrum, tegner sig tillige Billedet af en Personlighed med en fint dannet og højt kultiveret Aand, med en skarp og klar Forstand, med et friskt og frodigt Lune, en Mand, der lidenskabeligt kunde kaste sig i Brechen for den Sag, han fandt sand og god, som kunde begaa en Fejl, men som ikke tog i Betænkning at vedgaa dette „for at give Sandheden Æren“, en Mand med en ridderlig Karakter og et varmt Hjærte. Og det forekommer mig, at man intetsteds kan finde en bedre og mere aandfuld Skil-

VIII

dring af hans Væsens Ejendommeligheder end ved at fordybe sig i Betragtningen af det ypperlige Portræt, som Professor Otto Bache i 1884 har malet, og som er ophængt i Byraadssalen.

Saa vel i det her foreliggende Arbejde som i sin latinske Dagbog — der alt længe har befundet sig i Byraadets Arkiv — viser Borgmester Schrum sig i Besiddelse af en vis bon sens, der tillod ham at skære midt gennem alt Vrøvlet og finde en Sags Kærne, og han aabenbarer en ikke almindelig Evne til, trods det, at Bølgerne gaar højt og Lidenskaberne raser, at kunne se roligt og klart og forstandigt paa Tingene. Der hører f. Ex. noget til som han 10 Dage efter det forfærdelig nedslaaende Tilbagetog fra Dannevirke at kunne skrive: „Stor Forbitrelse hævdede sig mod Generalen (de Meza) hos Taaber, som altid vejrer Rænker og Forræderi. Udfaldet vil utvivlsomt godtgøre Generalens Fremsynthed“.

Han havde stærke Sympathier og Antipathier, som han ikke var bange for at give endog ret kraftige Udtryk. Og han har sikkert været sig sit eget Værd klart bevidst og følt sig som den Aandsaristokrat, han utvivlsomt var.

Han havde næppe nogensomhelst Tiltro til, at virkeligt Fremskridt og Lykke vil kunne opnaas for et Samfund ved „Folkets Herredømme“ og han udmærkede sig ved en op-højet Foragt for „Plebs“. Af sin inderste Overbevisning var han sikkert en svoren Tilhænger af Absolutismen i den Form („den oplyste Enevælde“), hvori den herskede heri Landet, og han var ligesom denne Enevældes Statsmænd en ivrig Tilhænger af og Forkæmper for Forbedringer og Fremskridt. Saaledes indtog han allerede for 20 Aar siden det fremskredne Standpunkt i en Sag, der netop nu har været drøftet i „det kirkelige Udvalg“, uden at der dog synes at være Enighed om, hvad der er det rette.

II.

Allerede i 1861 — 2 Aar efter sin Udnævnelse — paa-begyndte Borgmester Schrum sine Annales Svenoburgensis, som i de første Aar er ført meget flittigt, senere noget sparsommere til 1870, da de standser. I 1869 er antagelig en stor Del af Bemærkningerne i nærværende Bog om Svendborgs Vilkaar fra Tiden omkring 1660 bleven til; ligeledes Statistiken over Indbyggerantallet. Og kort før har rimeligvis det udmærket grundige og interessante Afsnit om Svendborgs Jorder og Skove faaet Form. Men først efter, at den gamle Borgmester i 1885 har taget sin Afsked, vil han for Alvor tage fat paa sit Værk. Han skriver nu Forordet og fuldender Fremstillingen af Rigets politiske Forhold paa Enevældens Tid, der sikkert har interesseret ham meget, da det særligt er paa dette Omraade, han den ene Gang efter den anden har omarbejdet sine Udkast.

Adskilligt tyder paa, at det oprindeligt var Borgmester Schrums Mening at skrive Byens hele Historie.

Men som han selv siger flere Steder i sit Værk: Han blev hurtigt træt af de anstrengende Forarbejder, Literatur- og Arkivstudier, der udkrævedes hertil. Ikke blot da han var en gammel Mand, men ogsaa som yngre veg han tilbage for Arbejdet: at skrive sin Bys fuldstændige og udtømmende Historie fra de ældste Tider og til vore Dage, et Arbejde, der visselig ogsaa kan lægge Beslag paa en Mands Energi og Arbejdskraft i mange Aar og som først og fremmest kræver en møjsommelig Tilvejebringelse af det Materiale, hvoraf der er samlet saa forbausende lidt for Svend-

X

borgs Vedkommende. Borgmester Schrum har da foretrukket — som mange før ham og som ogsaa mange efter ham vil gøre det —: at samle Sten til den Bygning, som Fremtiden forhaabentlig vil evne at rejse.

Thi hvor forunderligt det lyder, saa er der til enhver Tid og hos mange Mennesker en sælsom Trang til at fordybe sig i Fortiden, til at hente Kundskab og Næring fra den for ligesom derved at styrkes til Kampen for det daglige Brød. Det er, som haaber man ved at tilegne sig Evnen til at tyde Fortidens Runer ogsaa at kunne sættes i Stand til at løse Fremtidens Gaader. Derfor vil hver Generation gøre sit Forsøg paa at løfte Sløret for den Tid, der svandt.

Borgmester Schrum veg tilbage for det store Arbejde, det var at skrive Byens hele Historie. Og han trøstede sin Samvittighed med, at Byen ikke var det værd „Sagen lønner ikke Umagen“, udbryder han, „Svendborg har i gamle Dage været en kummerlig lill: By, der kun med største Besvær har kunnet begaa sig mod sine vexlende Fjender“. — —

Jeg deler nu aldeles ikke dette Borgmester Schrums pessimistiske Syn paa Byens Fortid. Tvertimod! Mit Indtryk har været, at Byen, saa langt man kan følge den tilbage gennem Tiderne, som Regel har huset en kraftig og handlelygtig Befolkning, der tog livlig Del i Tidens Rørelser og endda paa flere Omraader synes at have været Foregangsmænd: den var det, der først af alle danske Byer tog aktiv Del i Grevefejden ved at brænde og skænde helt op til Odense, hvor der endnu haves Minder om dette Togt; allerede for et halvt Tusinde Aar siden drev Svendborgerne en stor Udenrigshandel, og i det 15de Aarhundrede havde Byen hele 3 Gilder. Dens første Købstad-Privilegium hører til de ældste, og allerede 70 Aar efter København vides Svendborg at have sit eget Byvaaben. Nicolai Kirke er opført samtidig med Roskilde Domkirke og Graabrødreklostret hørte til de anseeligste, ligesom ogsaa til de ældste Klostre af denne Orden i Danmark — et sikkert Kendetegn paa Byens Betydning. Byen nævnes ofte i Middelalderens Historie. Kongerne kom jævnlig hertil og holdt vigtige Møder

XI

og Danehof, og en Tid var Svendborg Residensstad for en meget mægtig og indflydelsesrig Gren af Kongefamilien, hvad der satte dybe Spor i Byens Udvikling. Den har altid været den næststørste By paa Fyen og en gammel Forfatter siger om den, at „denne Byes Borgerkik har stedse haft noget særegent fra Landets andre Købstæders“.

Skulde ikke alt dette holde Interessen vaagen og skærpe Appetitten efter at vide mere om Byens Fortid?

Men Borgmester Schrum har følt Vanskelighederne og har mismodig har ladet Haanden synke. Og da han ikke har kunnet bekvemme sig til helt at opgive sin Yndlings-tanke, har han søgt at løse Opgaven ved at begrænse den.

Først tænkte han da paa at fortsætte Pastor Begtrupps udmærkede Beskrivelse, der standser omkring 1820. Dernæst fik han en anden Idé: Kun den Tid, han selv havde kendt, vilde han skildre. Derved vilde han jo tillige rejse sig selv et Minde om sin Virksomhed for den By, der var betroet til hans Omsorg, og som var ham saa kær.

Ingen af Delene naaede han. Det skulde blive hans Efterfølger, Borgmester (nuværende Herredsfoged) T. P. Lund, der skulde naa at skabe denne Bog, dette uundværlige Værk om den Tid, da Byen havde sin største Vækst og Udvikling, dette Værk, der for Efterverdenen, som det er det for Nutiden, vil blive et Kildeskrift af overordentlig Betydning.

Knap nok naaet ud over sin Histories første Begyndelse, hvor han med bred og kraftig Pensel maler det Danmark og det Svendborg, som var for halvtredie Hundrede Aar siden, da Enevælden holdt sit Indtog, for at sammenligne de daværende Tilstande med de, der herskede, da Folket paany tog Magten og da den egentlige Beskrivelse af Byen skulde begynde — blev Borgmester Schrums rigt begavede Aand formørket og Pennen derved tvunget ham ud af Haanden.

Det er da med Veemod, vi nu læser disse Blade, som lader ane, hvad der kunde være blevet, om Tiden og Forholdene havde villet det. Og i Tankerne tager vi den søndrede

XII

Granitsøjle, der pryder hans Grav paa Svendborg Kirkegaard, som Symbol, ikke alene paa hans Liv, men ogsaa paa dette hans Livs Værk.

— — — —
Men en simpel Retfærdighedshandling er det da nu at lade det se Dagens Lys.

Svendborg, i Maj 1905.

Sejer Briksø.

Forord.

Det kan nu (1886) vel være en Snes Aar siden, at jeg var betænkt paa at skrive en »Svendborgs Historie«. Jeg havde nærmest til Hensigt at supplere og fortsætte Pastor Begtrup's Beskrivelse af Svendborg, som udkom 1823 og som indeholder en Mængde værdifulde Oplysninger, og jeg gav mig da til at indsamle Materiale til dette Arbejde. Det var meget sparsomme Oplysninger, som tilbød sig, og de indskrænkede sig næsten udelukkende til Byens Retsprotokoller og Kirkebøgerne ved Byens 2 Kirker, hvilke Kilder imidlertid ikkun gaa et Par Hundrede Aar tilbage. Hvad Byens Arkiv og Stiftamtets Arkiv indeholder til Hjælp for dette Arbejde kunde vel have nogen Interesse til Brug ved en Skildring af den lille Bys Tilstande, Liv og Sædvaner, men savnede ganske historisk Interesse, og navnlig fandtes

Intet til Oplysning om et Par historiske Momenter, da Svendborg spillede en Rolle, hvilket jo sjældent har været Tilfældet med vore smaa Provindsbyer, navnlig under Grevens Fejde, da Byen tog livlig Del i Politikken, først ved at slutte sig til Kristiern d. 2dens Sag og under dette Paaskud at ødelægge Ørkildsslot, der tilhørte Biskoppen, dengang Jens Belde-nak (Nej, han var afsat 5 Aar før. Udgiveren.) og senere ved at gaa over til Modpartiet, hvilket dog ikke friede Byen fra Henrik (skal være: Johan. Udg.) Rantzows Hævn, da han indtog og plyndrede den (jeg tager ikke Fejl i, at der sikkert nok var meget lidt at plyndre). 120 Aar senere gik den svenske Konge Carl Gustav med sin Hær fra Svendborg over Øerne til Lolland, men der findes ikke noget om denne mærkværdige Begivenhed i Byens Historie, ikke saameget som et Sagn er bleven tilbage; thi jeg regner ikke hertil et Sagn om, at et Mærke i en lille Købmandsbutik, der indtil for faa Aar siden var at see, hidrørte fra en svensk Dragons Pallask.

Efter at have anvendt nogen Tid og Flid paa dette Arbejde, opgav jeg det, da mine tiltagende Forretninger forbød mig det, og jeg opgav det saa meget heller, som mine Forretninger i høj Grad interesserede mig, hvorimod jeg fik tilstrækkeligt at vide om de sidste 200 Aar til at indse, at Svendborg i dem havde været en lille ussel Købstad, fattig og begravet fjernt fra Hovedstaden, saa at jeg kunde

sige mig selv, at min Historieskrivning ikke var Pinen værd (*le jeu ne valait pas la chandelle*) (o: »Sagen lønner ikke Umagen«).

Derimod har jeg troet, at en Rekapitulation af, hvad der i min Embedstid er udført vedrørende Byens kommunale Forhold og ved Sammenligning mellem dens Tilstand nu og 1859, da jeg tiltraadte Embedet, kunde have nogen Interesse. Jeg har saa meget heller gjort dette Arbejde som min Afsked (1885) levnede mig god Tid hertil og det desuden udfyldte mangen ledig Time paa en behagelig Maade ved at se tilbage til en nu forlængst forsvunden, næsten forglemte Tid.

Jeg tilegner Svendborg Byraad dette lille Arbejde, med Bevidnelse af min store Erkendtlighed for det personlige Forhold, der altid fandt Sted imellem os og med en levende Anerkendelse af den Dygtighed og Redebonhed til at fremme enhver nyttig Sag, som i saa høj Grad udmærkede det, hvilke Egenskaber have bevirket, at Svendborg blandt vore smaa Købstæder maa siges at indtage en hæderlig Plads.

Almindelig Oversigt.

I de senere Aar har der fra vore Købstæder hævet sig mange Røster, der klagede over Byernes Vilkaar. Mange af disse Klager have ialtfald havt et Skin af Sandhed, naar de henviste til, at medens Byerne utvivlsomt have mistet store og værdifulde Rettigheder siden 1848, saa er det saa langt fra, at der i andre Henseender er givet dem Fyldestgørelse, at deres politiske Indflydelse tvertimod saa godt som fuldstændig er gaaet tabt. Der er jo ikke Tvivl om, at Værnepligtens Udvidelse til Alle har berøvet Byerne deres tidligere Privilegium, men derimod kunde der maaske nok disputeres, om Byerne ikke vare bedst tjente med at miste dette Privilegium. Der kan heller ikke være Tvivl om, at Næringsloven har indskrænket Købstædernes tidligere Næringsret, men det forekommer mig dog, at det ikke dermed er afgjort, om den ved Loven trukne Grændse ikke er fornuftig og tilstrækkelig for Byerne, saaledes at de med forstandig Benyttelse af det Givne godt kunne bestaa. I politisk Henseende er det jo en

given Ting, at i Folkethinget kunne ikkun de større Byer see sig repræsenterede; men jeg tilstaar, at jeg, maaske med Urette, ikke sætter synderlig Pris paa saadanne formelle Rettigheder og tror, at et Folk og Individ baade aandeligt og materielt kan udvikle sig, skøndt slige Rettigheder sparsomt ere det tildelt, og omvendt, at disse Rettigheder, uddelte med ødsel Haand, ere vel skikkede til at sætte et Folks Velvære i alle Retninger i alvorlig Fare.

Saadanne Klager ere som sagt fremkomne og have funden ikke ringe Gjenlyd; thi Folk ere mest tilbøjelige til at søge Grundene til Utilfredshed uden for dem selv, hvortil kommer, at den svundne Tid altid staar som noget herligt i Sammenligning med Nutiden. Ikkun ganske Enkelte, f. Ex. Borgerskabet i Hobro, har havt Forstand til at indsee og Mod til at udtale, hvad det var, som det hovedsageligen kom an paa, nemlig Flid, Dygtighed og Tarvelighed.

Da jeg nu er fuldstændig af samme Mening som hine Mænd af Hobro, saa har jeg tænkt, at det ikke kunde være uden Interesse at følge en enkelt Byes Skæbne gennem et længere Tidsrum, og jeg har da naturligen valgt at fremstille Byens, hvor jeg hører hjemme, Svendborgs. Hvis en saadan Fremstilling maatte lykkes mig, vil det af sig selv gaa op for Læserne, om Byerne, udstyrede med alle de Rettigheder, som Mange nu saa bitterligt savne, ere gaede frem eller ikke, om de ere bedre styrede, om den

enkelte Mand har et større Velvære ikke blot i fysisk Henseende, men i Henseende til Fornøjelser, Undervisning, Opbyggelse m. v.

Jeg var længe tvivlraadig om, hvor, det er fra hvilket Tidspunkt, jeg skulde begynde min Fremstilling. Jeg valgte imidlertid at begynde omtrent ved 1660, dels fordi der fra den ældre Tid ikkun staar sparsomme Oplysninger til min Raadighed, dels fordi den nye Regeringsform efterhaanden omformede Forholdene og gav dem det Udseende, som de i det Væsentlige til idag have beholdt. Dertil kom, at det forekom mig interessant at see, i hvilken Tilstand den souveraine Kongemagt modtog Byerne og dermed at sammenligne den Tilstand, hvori de bleve afleverede.

Danmark under Enevælden.

Souverainiteten venter endnu paa en Historie-skriver. Jeg kunde nok have Lyst, men jeg føler alt for vel, at jeg ikke har Evner til at følge dette Kald. Jeg kan i det Høieste give en kort Udsigt over Tidens politiske Tilstande og Forhold, og jeg tilstaar, at den mere er bygget paa et Indtryk af, hvad jeg har læst, — om jeg saa maa sige, paa en Følelse —, end paa et grundigt Studium.

Det har været meget almindeligt i de senere Aar at beklage, at vi intet Aristokrati have, der kunde gives politisk Indflydelse i Staten, fordi Størstedelen af vor Adel er af tysk Oprindelse. Denne Snak indeholder saa megen Galskab, at jeg dog vil anvende nogle Linier paa den. Naar et Land har Adel og en rig Adel, saa har det et Aristokrati, og det er i saa Henseende ligegyldigt, hvorfra man har taget den. Man kunde for den Sags Skyld tage alle disse Adelsmænd fra Gaden, saaledes som Tilfældet for en

Del har været med det engelske Aristokrati oprindelig; thi Rigdom, Indflydelse og Ansvar vil snart fremkalde tilsvarende Evner. Disse Evner ville i Blomstringstiden være rettede paa at fremme det Lands Magt og Anseelse, hvori dette Aristokrati har denne udmærkede Stilling, og det baade af Instinkt og Beregning. Men naar dette Aristokrati har naaet en overmægtig Stilling i Staten, saa begynder Decadencen, der ytrer sig derved, at det nu ikke længere er den hele Stat, hvis Interesser den kæmper for, men Standens. Ethvert Lands Historie viser Rigtigheden heraf og specielt Danmarks. Efter den lange Række af Lærde, Statsmænd og Krigere, som den danske Adel havde at opvise, hvis Glands var saa stor, at man knap mærkede, hvorledes den i senere Tider blev fordunklet, fulgte en Æt, der kun tænkte paa Adels Rettigheder, men ikke paa dens Pligter, der i Vindesyge søger sin Lige blandt Europas jordbesiddende Adel, der tilrev sig den hele Regeringsmagt, men ikke mægtede at føre den. En Adel, hvis Overmod og Foragt for de øvrige Stænder viste, at den var aldeles desorienteret og stod et Par Hundrede Aar tilbage i Tiden. — Saalænge en Adel gaar frem, forrest i Raad og fremmest i Daad, rede til at »payer de sa bourse et de sa personne« (∴ betale med sin Pung og med sit Liv) saa ville de Andre finde sig i megen Vold og Overmod; men naar en Adel bliver gjerrig, saa er den dødsdømt; thi Volds-

handlinger foregaar jo ikke hver Dag, men Gerrigheden hos den herskende Stand breder sit Net over det hele Land og forarmer det til Fordel for denne ene Stand.

Dette er Grunden til det mærkelige Fænomen, at Adelens tilsyneladende saa friske og blomstrende Træ falder ved første Hug. Man skulde tro, at Adelen, der ejede det hele Land, med Lethed kunde have knust Sammensværgelsen imod sig. Og det kunde den maaske, hvis den havde været besjælet af andre Ideer.

Hvorledes skulde man nu indrette den nye Forfatning?

Der er dem, deriblandt *Molesworth* (en engelsk Diplomat, der i 1694 beskrev Danmark, hvor han havde opholdt sig i 3 Aar. Udg.), der tale meget om det uforstandige i at lægge Magten i Kongens Haand. Jeg kan dog godt forstaa Molesworths Tanke; thi i hans Fædreland havde blodige Omvæltninger ledet til Despotier af den værste Art, af hvilke det Sidste netop var omstyrtet, da han skrev sit Værk, og da dette styrtede (Jacob II) indførte England et Oligarki, der lagde Magten i den Stands Haand, hvortil Molesworth hørte. Det var derfor intet Under,

at han priste sit Lands Forfatning og dadlede Danmarks; men hvis han havde kendt de Tilstande, der blev afløst af Souverainiteten, saa vilde han have seet, hvad han forresten paa flere Steder synes at have indseet, at Danmark dengang gjorde et mægtigt Skridt frem, og han vilde deraf have kunnet udlede den simple Sætning, at enhver ordnet Statsforfatning bør bedømmes efter dens Forhold til det Folk, der har den, efter dens historiske Oprindelse, efter de Hensyn, der gjorde sig gjældende, da man antog den, kortsagt efter en Mængde Hensyn og Forhold, der alle have været samvirkende, men ofte ere vanskelige at paaavise. Men medens Englænderen, Aristokraten Molesworth er meget undskyldelig, naar han med sit Fædrelands Begivenheder umiddelbart for Øje udtaler sin Afsky for en Konges egenraadige og enevældige Styrelse og sin Glæde og Tilfredshed med den Frihed, der var traadt i Stedet, saa har Danske, der senere have skrevet, ikke samme Undskyldning.

Hvis Magten dengang skulde have været fordelt mellem Konge og Folk, saa var det umuligt andet, end at Folkets Magt var igen falden i Adelens Haand. Vi maa jo nemlig erindre, hvorledes Landet og Tiden var. I Danmark gaves ikke, som i andre Lande, en stor og anset og oplyst Borgerstand; i vore smaa og fattige Købstæder levede et lidet anset og lidet talrigt Borgerskab fra Haand til Mund, til den Grad fattigt, at der udenfor Kirken næsten ikke findes Spor til en Fortid i dem. Om Bønderne vil jeg ikke tale,

eftersom deres ufric og sørgelige Kaar ere velbekendte. Gejstligheden var simpel og fattig og ikke saa lærd, at den paa nogen Maade kunde danne en Modvægt, selv i Lærdom, mod Adelen. Den fødtes, levede og døde i Præstegaardene og havde i det Hele liden Betydning, i politisk Henseende slet ingen. Hertil kommer, at det jo virkelig dengang ikke kunde falde nogen Mennesker ind, at Alle i Staten skulde have samme Ret; hvis de 3 Stænder overhovedet skulde repræsenteres, vilde dette dengang have skeet ved en aldeles formel Repræsentation, et Par Bønder, et Par Borgere og saa fremdeles, hvorimod Adelen vilde have faaet den egentlige Repræsentation, have stillet sig imod Kronen som Landets Væрге, og saa var dette jo ikke andet end en Gentagelse af den gamle Historie.

Overhovedet er det værd at lægge Mærke til, at vi ofte dømme efter Udfaldet og derefter bedømme de historiske Handlinger; naar en saadan da ikke altid har det forønskede Udfald, saa sige vi, at det var urigtigt handlet. Jeg mener herom, at det er urigtigt sluttet; thi vi savne jo bestandigt Beviser for, at enhver anden Handlemaade vilde have faaet et bedre Udfald. Da Menneskene jo til alle Tider have havt Forstand paa deres Interesser og navnlig maa forudsættes at forstaa dem bedre end de Mennesker, der leve paa en hel anden Tid, saa slutter jeg saaledes, at naar et Folk rolig og efter modent Overlæg foretager en vigtig Handling, saa maa det anses for at være det Bedste, som dengang kunde gjøres.

Jeg skal nu ikkun tilføje, at slige politiske Handlinger ikke staa isolerede i Verden, men for Størstedelen ere afhængige af de politiske Begivenheder i det øvrige Europa. Men netop ved 1660 rørte sig i hele den toneangivende Del af Europa, Frankrig, England og Spanien, en stærk Stræben efter at udvide Kongemagten, og det vilde derfor have været et mærkeligt Særsyn, om man her vilde have gaaet en anden Vej, end den man gik. Europa havde faaet nok af Feudaladelens Skalten og Valtens; der var ikke noget Valg og nødtvungen lagdes Magten i Kongens Haand. Det er under Kongedømmets Ly, at de andre Klasser af Statsborgere ere voxede op.

Der var Ingen, der mere forundrede sig over den Lethed, hvormed Regjeringsmagten skiftede, end Kongen selv. Den ene Dag er Kongen omgivet af en anmassende, hovmodig Adel, der ikke sparede at lade Kongen høre, hvad den aragonesiske Adel i sin Tid sagde til sine Konger: »Vi, der hver for sig ere lige saa gode som Du, lover Dig Lydighed, hvis Du holder vore Privilegier; hvis ikke — ikke!« Den næste Dag er han omgivet af en ærbødig og tjenstivrig Adel, der med den dem ejendommelige Forstandighed havde lagt al Hovmod *opad* paa Hylden og nu ikkun var betænkt paa at redde, hvad reddes kunde af Gods og Penge, Ære og ydre Anseelse, hvilket jo

som bekendt er lykkedes taalelig godt indtil denne Dag. Dette Oligarki, der i Aarhundreder havde staaet som en Muur om Kongen, naar det gjaldt at værne *Standens* Interesser, laa nu for Kongens Fødder. Dette Oligarki, der havde været stærkt nok til at fravryste Kongeslægten den nedarvede Arveret til Danmarks Krone, cfr. Fortalen til Danske Lov (hvor det hedder: — — den Kongelig Souveraine Arve-Regering . . . er bleven overdragen og i saa Maader den gamle Arverettighed i vores Kongelig Huus og Familie igen indført. Udg.) rørte ikke Haand eller Fod for at forsvare deres krænkede Rettigheder, men søgte at formindske Nederlaget ved at bevare de timelige Fordele; var det Skrømt eller ikke? Det er vanskeligt at vide, hvad Fr. III derom har ment; i ethvert Fald vide vi da, at han ikke stolede paa Adelen. Jeg kan ikke tro andet, end at Historien med Kai Lykke blev grebet ved Haarene blot for at finde en Lejlighed til at vise den gamle Adel, hvor liden Skaansel den kunde vente, som i dette Kapitel forsaae sig, og jeg tror, at Ulfeldts Gemalinde Eleonore Christines lange Fængsel slet ikke kan tilskrives Drouningens Had, men ene og alene en klog Beregning af Indtrykket og Virkningen af, at Alverden fik at se, at Fødsel, hvor høj den end var, Slægtskab og Forbindelser, hvor mægtige og talrige de end vare, Persons Anseelse, Dyder og Talenter vare Alt magtesløst ligeoverfor den svageste Mistanke om, at Kongens Magt var truet

Disse Handlinger ere blevne meget dadlede; der

er dog ingen Tvivl om, at de i deres Følger have været heldbringende; thi de have vist, hvad Regeringens alvorlige Villie var og derved forebygget alle Conspirationer og Forsøg paa at omstyrte dens Magt og sat vore Konger istand til gennem 200 Aar at vise en Mildhed, som ingen anden Kongeslægt. — Nogle Handlinger synes onde, men ere det ikke, fordi de, udsprungne af en rigtig og fast Overbevisning om det Rette, faae gode Følger; andre Handlinger synes gode og milde, men ere det ikke, fordi de, udsprungne af en Svaghed, bære saadanne Frugter, som deres Udspring medfører, f. Ex. Napoleon III's Eftergiven og Indrømmelser ligeoverfor »det forenede Venstre«.

Ved Regeringsforandringen 1660 blev Danmark heldigt reddet fra den Skæbne, som 100 Aar efter traf Polen accurat af de samme Grunde, som her vilde have frembragt det samme Resultat: En Kongemagt, der var reduceret til en Skygge, et Adelsoligarki, der ikkun kunde blive enig om ulovlig Fordel og et Folk, der var ufrit og uden Stemme, samt udadtil Naboer, der ved alle Lejligheder fortrædigedes af denne uberegnelige Stat og derfor gjorde Ende paa den. — Jeg forsvarer ikke en saadan Handling, men jeg søger kun i korte Træk at antyde Grundene til denne Handling, saaledes som jeg opfatter Historien.

I 200 Aar regjere disse Konger nu med denne uindskrænkede Magt og hvorledes? Dette er ganske vist et Spørgsmaal af et saadant Omfang, at det ikke i faa Ord kan besvares. Jeg vil dog forsøge i største

Kortheit at udtale min Mening, da den vel i Hovedsagen harmonerer med de fleste competente Dommeres.

Som bemærket skabte de souveraine Konger en Regeringsmagt, der under dens hele Bestaaen var hævet over al Disput og som til alle Tider er af det danske Folk bleven anseet som en Regjering, der hvilede paa en fuldstændig lovlig Grundvold. — Samtidig dermed skabte Souverainiteten og udviklede gjennem det lange Tidsrum et ensformigt Regjeringsystem. Der er vist Ingen, der med nogen Alvor har tænkt over Historien, uden at han maa erkende, at disse Egenskaber ved en Regjering ere de vigtigste for at sikre et Land en rolig og harmonisk Udvikling. Selv om et saadant Regjeringsystem maatte lade en Del tilbage at ønske, ville disse Mangler være forsvindende i Sammenligning med Goderne; men naar Systemet, saaledes som i Danmark var Tilfældet, helt igennem er bygget paa Retfærdighed og Billighed, naar som her Kongens Øre og Domstolenes Afgørelser have været tilgængelige for Alle, saa er det ikke besynderligt, om disse Kongers Regering har været heldbringende for Landet. — Vi have derfor seet, hvorledes denne Regjering, der til enhver Tid gik i Spidsen for Landets aandelige Udvikling, har været i Stand til at løse Problemer, som Europas mest kultiverede Folk endnu ikke har vovet at binde an med, f. Ex Fattigforsørgelse, Almue-Undervisning, Landbolove, og en Følge heraf har det været, at Landet i den lange Tid,

hvori denne Regjering varede, har nydt fuldstændig indre Ro. Saadanne Resultater kunne ikke opnaaes uden ved en mærkelig Dygtighed og Nøjagtighed fra Regjeringens Side. Vore Lovsamlinger vise nu ogsaa paa en Maade, der udelukker al Vildfarelse, at Regjeringen gjennem hele dette lange Tidsrum har havt Gud og Retfærdighed for Øje, og et nærmere Bekendtkab med Kongernes Personer vil hurtig udrydde den Vildfarelse, at de ikke kendte noget til, hvad der foregik. Paa et Par Undtagelser nær have de souveraine Konger været flittige og samvittighedsfulde Mænd, der stræbte alvorligt at røgte det Kald, der var dem givet. Det er bleven saa almindeligt at kaste Vrag paa deres beskedne Virksomhed og lidet fremtrædende Talenter; men det er med stor Uret, og det lønner sig vel at gøre et nærmere Bekendtskab med dem Thi Selvherskere, der kunde gøre, hvad der behagede dem, men som stadigt lod Retten have sin Gænge, ere mere mærkværdige Mennesker, end det ved første Øjekast synes.

De danske Enevældskongers Regimente venter som sagt endnu paa en sagkyndig og talentfuld Beskriver; naar han engang kommer, er jeg vis paa, at Verden vil forbauses over de Resultater, hvortil denne Regjering kom i 200 Aar, hvoraf en stor Del af Tiden hengik med Kampe for Rigets Bestaaen og Tilværelse, Resultater, der endte med, at Statens Borgere nød fuldstændig Frihed og Lighed for Loven. En Følge heraf har det ogsaa igen været, at den nuværende Forfatning ikke har havt en eneste alvor-

lig Opgave at sysle med naar undtages Forholdet til Hertugdømmerne, hvilken Opgave som bekendt fuldstændig mislykkedes, hvorimod den har havt travlt med at give Alt et andet Tilsnit, indbildende sig og søgende at indbilde Andre, at det er noget Nyt, som den har lavet medens det Gamle ikke duede, medens Sagen er, at det Gode heri ikke er Nyt og at det Nye ikke duer noget.

Enevældens Arvtagere.

1848 kom og med det Virkeliggørelsen af de politiske Utopier — det troede man da. Her i Danmark havde Politikerne det sjældne Held, at de i fuldkommen Fred og Ro, man kunde næsten sige *nemise contradicente* (o: uden Modsigelse af nogen) kunde føre deres Ideer ud i Virkeligheden. Disse Ideer ere som sagt ikke meget originale og man tør vel nok sige, at Grundtanken i dem var at sikre Bourgeoisiets Dannelse og Velstand en overvejende Indflydelse paa Statens Styrelse Tidsomstændighederne medførte imidlertid, at man maatte gaa en Del videre i demokratisk Retning, end vistnok var

paatænkt; man trøstede sig med, at Sagen ikke vilde have synderligt at betyde, da Folkets sunde Sans var en Borgen for, at det vilde vælge forstandige Repræsentanter til Rigsdagen, og hvem kunde det da bedre vælge end dem, der Aar for Aar havde talt Folkets hellige Sag og kæmpet for dets Ret og Retfærdighed?

Det gaar med Friheden som med Troen; alle de, der overhovedet forbinde Begreber med disse Ord og Ting, have hermed deres aparte Forestillinger. De kalde det Frihed, naar Landets Forfatning er saaledes indrettet, at de selv og de, der befinde sig i samme Kategori, ved den aabnes Adgang til Landets Styrelse; den kaldes ufri, naar deres Kategori er udelukket og den kaldes anarkisk, naar en lavere og talrigere Kategori truer den med Udelukkelse. For at blive ved Danmark var Forfatningen ufri, da Adelen og den souveraine Konge regjerede; den blev fri 1848 for alle »de Intelligente«. Men efterhaanden som det viser sig, at Gårdmændene nu regjerer Landet, taber Friheds-Glandsen sig i de Intelligentes Øjne og accurat det Samme vil indtræffe for Gaardmændene, naar Hr. Bergs Forslag om Husmændene engang gaar igjennem.

Svendborg By.

(Et græsk Ordsprog siger:
Muse, fortæl nu om Byen!)

Indledning.

Jeg havde først tænkt simpelt hen at fortsætte den Beskrivelse af Svendborg, som Pastor Begtrup udgav i Aaret 1823. Men under Forarbejderne her til indsaae jeg, at Bogen maaske nok kunde have nogen Nytte, men at den vilde blive endnu kedeligere end de andre Beskrivelser af eller Efterretninger om Byer, som vi have Thi naar de angaae ældre Tider indskrænke de sig i Reglen til at berette, hvorlunde Eske Brock eller Knud Gyldenstjerne eller Mandrup Parsbjerg solgte, købte og mageskiftede med Byen, og naar de vedrøre Nutiden, indeholde de en Samling af Regulativer og Instruxer. Det Første har nu slet ingen Interesse uden for Don Ranudo di Colibrados og dem, der endnu bære Sorg for det Uheld, der ramte den danske Adel 1660; det Sidste — syntes jeg egentlig, at jeg var for god til at udgive

Hvis jeg altsaa vilde beskrive Byen, maatte jeg gaa anderledes til Værks. Jeg kunde jo begynde fra Oldtiden af? Ja, det kunde maaske være ret interessant at følge den lille By gennem Middelalderen; men Sagen er, at det er umuligt, ialtfald for mig. Jeg savner alle de Oplysninger, der ere nødvendige for at give et nogenlunde fyldigt Billede af Byen, dens Tilstand og Vilkaar. Man faar af de faa Documenter, der have staaet til min Raadighed, ikkun et Indtryk af, at det har været en kummerlig lille By, der ikkun med største Besvær har kunnet begaa sig mod Vender og Sørøvere, mod Lybekkerne, mod Kongerne og disses Fjender, alt eftersom Terningerne randt paa Tavlebordet, mod Adel og Gejstlighed, vindesyge og begærlige, som disse Stænder vare. Det er derfor ikkun for en Curiositets Skyld, at jeg har aftrykket de to Dokumenter, der findes som Bilag, det Ene, fordi det viser, at Svendborg ved 1250 havde et Minoritèr (Graabrødre)-Kloster, det Andet, fordi det viser den politiske Situation her 1361, og fordi det vedhæftede Segl udviser, at Svendborg dengang havde et Vaaben, ikke lidet forskellig fra det nuværende (Se Tillæget).

Af alle disse Grunde bevægedes jeg til at opgive en Beskrivelse af Svendborgs Oldtid. Det faldt mig da ind at forsøge paa at beskrive Svendborg, saaledes som den souveraine Kongemagt modtog den og at sammenligne den med samme By, saaledes som den af samme Magt i vore Dage er afleveret. Jeg har just ikke nogen synderlig Tillid til, at dette vil lykkes

mig; thi jeg savner en Mængde Kilder til Byens indre Historie, der ere forsvundne, baade af Byens og Amtets Arkiver, og da jeg ikke har Tid og Lejlighed til et dybtgaaende Studium af Tidens Historie vil der let indløbe Fejltagelser, som en grundigere Forskning kunde have undgaaet. Mest frygter jeg dog for, at maae af mine Anskuelse og Meninger, der jo vistnok oftere fjerne sig fra det Tankesæt, der for Tiden er almindeligt, næppe ville vinde Bifald. Dette kan nu ikke undgaaes, naar man overhovedet vil befatte sig med Politik og uagtet det er farligere at sige sin Mening i den saakaldte frie Stat end i enhver anden, vil jeg ikke afholde mig herfra, men angribe, hvad jeg anseer for Urigtigt, Usandt og Humbug, ubekymret om Følgerne.

Derimod er jeg mere bange for den ilde Omtale, som ad en anden Kant kunde træffe mig. Jeg betragter Staten som et Samfund, hvori Enhver er pligtig til at underkaste sig deres Styrelse, som have Magten. Vil han ikke det, maa han finde sig i at blive tvungen, gjort uskadelig eller forlade Landet. Denne Mening er i den Grad i Strid med Demokratiets, saalænge det endnu kæmper om Magten, at den vil støde paa den heftigste Modstand, hvorimod den vil blive billiget af det Demokrati, der har faaet Magten. Men endnu mere ville Følgesætningerne blive bestridte, forsaavidt disse, gaaende ud fra Nødvendigheden af at tilvejebringe et vist Resultat, tilraade at anvende saadanne Midler, som ikkun kunne tilvejebringe dette Resultat.

Svendborg omkring 1660.

Svendborg havde faaet sin Del af den svenske Fejde; thi den svenske Hær var passeret gennem Byen og havde rimeligvis ikke skaanet den. Dette kan man allerede slutte af Sagens Natur, men der haves ogsaa positive Vidnesbyrd herom i Magistratens Klager over Byens ødelagte og forarmede Tilstand i de paafølgende Aar samt over den lange Tid, der hengik inden de ved denne Begivenhed ødelagte Steder igen blev opbyggede. Man seer saaledes, at 1682, da Grundtaxten blev sat, henlaa der endnu nogle øde Steder i Gaderne, der først forsvinde ind i næste Aarhundrede. Ved Grundtaxtens Omregulering 1722 faar man Vished om, at disse øde Steder nu ere bebyggede. Medens positive Efterretninger fra andre Byer vise, at Svensken foer hensynsløs frem og navnlig svært brandskattede, hvor de kom, saa savnes saadanne Oplysninger fra Svendborg. Der har maaske ikke været meget at tage. — Heller ikke findes her i Byen Sagn om Vold og Mord, forøvede af de svenske Tropper. Naar der hos min Forgænger i Svendborgs Beskrivelse, Begtrup, findes omtalt, at

der i en Gaard i Svendborg endnu skal findes et Mærke af et Hug, som en svensk Soldat med sin Sabel har gjort i Husets Dør eller Træværk, da taler dette egentlig afgørende for, at Svenskerne have opført sig godt; thi det maa jo antages, at Sagnet har opbevaret det Værste af den skete Overlast, og den her nævnte var det jo knap værd at omtale.

Imidlertid er det vist, at Byen ved denne Fejde kom i en aldeles forarmet Tilstand, saa at den først i 1682 erholdt Quittance for resterende Skatter og Contributioner efter at en Commission nøjagtigen havde maattet opgøre, hvad alle Vedkommende havde at udrede og Byens Magistrat at lægge fra sig. Den Tids Borgmester, Peder Lauridsen, blev i 1671 dømt til at gøre Regnskab, hvilket han ikke kunde. Ham succederede Peder Hansen, hvem det i sin Tid ikke gik bedre, thi i 1680 bliver det ham under Execution paalagt at gjøre Rede og Rigtighed fra 1675—1680; hans Stilling var da saa mistænkelig, at allerede under 8. Decbr. 1679 var Jens Madsen Kjær indsat til øverste Borgmester, saa at den elendige By dengang var udstyret med 2 Borgmestre og 4 Raadmænd. Peder Hansen gjorde vel i nogen Tid gode Miner til slet Spil, men kort Tid efter drog han formodentlig af Frygt for den indledede Under-søgelse til Udlandet og blev der i nogle Aar indtil han 1691 sees at være kommen tilbage. Et yderligere Bevis paa Byens Fattigdom sees i 1667, da Byens Skatmester, Søren Mogensen, af sine egne Penge havde udlagt i Skatter til Kongen 206 R.; dette Be-

løb er Byen aldeles ude af Stand til at betale ham, hvorfor man paa begge Sider enes om at betale ham med et Stykke Jord, der tilhørte Byen.

I de sidste Aar af Frederik den Tredies og Størstedelen af Christian V. tes Regjering synes Byen at være kommen lidt til Kræfter, hvilket jeg slutter dels deraf, at Klagerne over Byens Armod ikke længere lyde saa stærkt, dels deraf, at der i denne Periode gives en Del Legater til gudeligt Brug, hvilket jo som oftest ikkun skeer, naar Menneskene synes, at de have lidt tilovers. Paa samme Tid blive Efterretningerne om Byen fyldigere. Fra 1690 kan man gjennem Kirkebøgerne danne sig et fyldigt Billede af Byens Størrelse, Befolkning, moralske og hygiejniske Tilstand, og i Forbindelse med Rets- og Raadstueprotocollerne kunde En, som forstod det, vistnok levere et meget nøjagtigt Billede af Byen og Tiden. Det er det, som jeg vil forsøge paa, men jeg nægter ikke, at jeg tvivler paa, at det vil lykkes. Hvor interessant en saadan Fremstilling *kan* være, derpaa har Macaulay leveret et glimrende Bevis i det berømte Kapitel om Englands sociale Tilstand 1688. (M. var en berømt engelsk Statsmand og Historiker, død 1859; hans nævnte Bog udkom i Løbet af nogle Maaneder i 5 Oplag. Udg.). Jeg gør mig ikke noget Haab om blot tilnærmelsesvis at naae ham, men trøster mig med »*si deficiant vires, tamen est laudanda voluntas*« (o: selv om Kræfterne svigter, saa maa den gode Vilje dog roses).

Byen har ved den Tid, vor Beskrivelse begynder,

ca. 1000 Indvaanere, fordelte i 2 Sogne, hvoraf Nicolai Sogn dengang var det største. — Denne lille Samling af Mennesker styredes af en Borgmester og 4 Raadmænd, samt en Byfoged, ja, der findes endog Spor til, at der i 1692 var en særegen Politimester. Alle disse Embedsmænd bleve ansatte af Kongen. Raadmændene vare i Regelen af de mest ansete Borgere hjemmehørende i Byen. Om Borgmesteren har jeg ikke kunnet finde, hvorfra han toges, men jeg formoder, at dette ligeledes skete af Byens Folk. Byfogden derimod var gjerne en Fremmed, ligesom i de italienske Republikker, hvor Gonfalonieren valgtes andetstedsfra, for at han mere upartisk kunde staa over Partierne (Denne Opfattelse er næppe rigtig. Ved en Fr. af 1682 bestemmes nemlig, at saavel Borgmesteren som Byfogden *ligesom hidtil* skal udtages blandt de af Byens Borgere, der maa antages bedst at kende Byens Forhold. Udg.). Endvidere var der en Byskriver, der førte Byens Protokoller og besørgede alle officielle Udfærdigelser.

Svendborgs Størrelse og Befolkning.

Ligesom Træernes Blade, saaledes er Menneskens
Slægter,
Bladene strøes af Blæsten paa Jord, men naar
Skovene grønnes,
Skyde der friske paa Grenene frem ved Vaarens
Igjenkomst,
Saaledes Menneskens Slægter, en fødes, en anden
forsvinder
(Iliaden 6. Bog, Vers 146 o. flg.)

Der er dog den Forskel paa Bladene og »Menneskens Slægter«, at vi holde Mandtal over de Sidste. Det er rigtignok først i en forholdsvis moderne Tid, at man har begyndt hermed; thi i gamle Dage var det en farlig Ting at tælle Folket. Lige fra Kong Davids Tider havde dette tilfølg, at Folket svandt som Dug for Solen. Hvad kan nu være Grunden til, at dette er hørt op? Jeg er ganske stolt af, at jeg tror at have opdaget det. Det hænger sammen med hele Beskatningssystemet; i gamle Dage fandt Kongerne det nemlig allersimplest at beskatte deres Undersaatters Hoveder; Regningen var saa simpel, saamange Hoveder saamange Dalere eller Specier; men det er en bekendt Ting (i Statsøkonomien), at

alle Skatteobjekter have en Tilbøjelighed til at undrage sig Beskatningen og forsvinde. Dette blev altfor dyrt med Hovederne og derfor flyttede man Skatten fra dem, og see! siden dette er sket tælles Befolkningen Aar for Aar uden at der risikeres noget derved. Istedet derfor har man lagt Skat paa Formue og Lejlighed; men Fænomenet gjentager sig: Formuerne forsvinde og det er aldrig Folks Leilighed at betale Skat.

Optegnelserne over Befolkningens Afgang og Tilvæxt føres i Kirkebøgerne. Dette har allerede været paabudt 1646 af Christian 4de, men først ved Rescr. af 1ste Dec. 1812 blev en ensartet Form for Kirkebøgernes Indretning paabudt. Det er let forklarligt, at man i gamle Dage henlagde Førelsen af disse Registerne til Gejstligheden, dels fordi hele Landet hørte til Folkekirken, dels fordi det vistnok var vanskeligt dengang overalt at finde Personer udenfor Gejstligheden, der vare istand til at føre disse Bøger. Men at dette ikke forlængst er forandret paa en Tid, da Forholdene i alle Henseender ere saa forandrede, kan ikke andet end forundre. Thi hiin Nødvendighed er ikke længere tilstede, da der i hver Commune er en Autoritet, der med Lethed kan besørge denne Forretning, og det er jo nu klart for de Fleste, at den Omstændighed, at Folk fødes, gifte sig og døer, slet

ikke vedkommer noget bestemt Troessamfund, men dette skeer først, naar den Fødte optages i dette Troessamfund, naar et Medlem af dette Samfund bliver gift i Overensstemmelse med dets Regler og døer og bliver begravet med kirkelige Højtideligheder. Den blotte Fødsel, Giftermaal og Død ere derimod rent borgerlige Tilstande, der vedkommer Staten og hvorover denne bør holde Bog; kun saafremt de vedkomme Kirken bør denne holde Bog over dem. Der kan vel ikke være Tvivl om, at Førelsen af disse Registre vil blive henlagt til den verdslige Øvrighed, saaledes at Hovedexemplaret føres af Herredsfogden og Duplicatet i hver Commune af Skolelæreren eller af Sogneraadet — Den comiske Tanke, at lade Folkekirkens Præster fungere snart som civile Embedsmænd, der foretog de herhen hørende borgerlige Acter, snart i Embedsdragt naar disse Acter fik Kirkens Indvielse, vil forhaabentlig møde en saadan Modstand, at den ikke bliver udførlig.

Af Byens Kirkebøger er Sct. Nicolai begyndt 1677, medens Frue Sogns ikkun gaar fra 1687; de ere i det hele taget ret ordentlig førte og i Bilaget er aftrykt Liste over de Fødte og Døde i hvert Aar. Da Kirkebøgerne fra den ældre Tid ikke bleve førte efter nogen bestemt Form saa har dette medført, at der i dem findes en Mængde spredte Bemærkninger, hvoraf mange nu har ikke liden Interesse, fordi de indeholde Oplysninger om Tiderne, Sæderne, Leve- maade etc. Man faar overhovedet meget paalidelig

Underretning om Samfundet ved at studere de gamle Kirkebøger, næsten i alle Retninger, saasom Befolkningens Størrelse, hygiejniske Forhold, rent kirkelige Forhold, Sædelighedsforhold, indbyrdes Omgang mellem de forskellige Samfundsklasser etc og jeg tager ikke i Betænkning at sige, at Byens fattigste Indvaanere nu leve under sundere og bedre Vilkaar end de rigeste gjorde for 200 Aar siden

Som Prøver paa de Bemærkninger, Kirkebøgerne indeholder skal jeg fremtage nogle Citater:

1683: Begravede jeg Christian Snedker, som blev stukken ihjæl af en Student ved Navn Christian Andersen. Ulykken skete paa Broen.

1686: Borgmester Jens Madsens Søn Knud blev baa-ren til Daaben af General-Admiral Niels Juels Frue til Thaasing.

(Det passerer meget jævnligt, at Adelen omkring Byen er til Fadderstads hos de fornemme Borgere, saasom Fru Walckendorff til Klingstrup, v Hoten (?) til Hvidkilde, Ahlefeldt til Bjørnemose o. fl.)

1693: Gik Badskjæererens Hustru i Kirke; hun blev ikke indladt fordi hun ej vilde gaae til Offers som andre smukke Dannekvinder gjøre, gav ej heller mig min Rettighed efter Loven.

1695: Forløste Gud, Klokken kunde være 1, min Hustru med en Datter.

1696: Døbte jeg Knud Felbereders og Hustrus Datter med Nafn Benedicte Christiane. Jomfru Voc (?) An bar det; Fadd.: Byfogden, offrede

Intet, Povel Skomagers og Margrethe Borgermesters offrede ej heller for affection Skyld (skal vistnok betyde: af Hoffærdighed for at efterligne Standpersonerne, Officererne).

1697: som ej offrede og lod dermed see sin Kjærlighed imod Gud og hans Ords Prædicanter
1702.

5te Mai: Fik jeg halvveis forligt Mathias Nielsen Væver og Sidsel Morthensdatter, som Paaskeaften tilforn havde slaaedes, der de endnu ikke vare viede (Forsoningen har Gud ske Lov været fuldstændig, thi d. 23. Juni bleve de viede og 1. Søndag i Februar næste Aar blev Barnet døbt).

1703: Begravede jeg En, født i Chamisch i Podolien, 130 Aar gl. og saa stærk efter Beretning, at han i sine unge Aar kunde tage 2 Karle paa hver Haand og løfte dem op fra Jorden.

1703.

4 Decbr.: Kastede jeg Jord paa Borgemester Jens Matzen; han befalede i (paa) sit Yderste, at der ei maatte prædikkes over ham; dersom det skete, da skulde Gud straffe dem, som det lod gjøre; hvad Tanker han havde dermed, at der ei maatte tales Noget over ham til Berømmelse og hans Efterlevende til Glæde og Trøst, er Gud bedst bekendt. Han var 65 Aar.

1706.

14 Mai: Beretter jeg paa Sengen Joh Rudolf Meis, Musikant, som Dagen tilforn var stukket i Armen af en giftig Slange i Marken. af hvilket

- Sting Armen var saa opsvulmet, at han tvivlede om sit Liv. Han var en Katolik, men afsagde offentlig samme Religion (levede længe efter).
- 1721: Trolovede Ditlef Mitzon og Anna Buttner. NB. Brudgommen vægrede sig ved at fuldbyrde Ægteskabet, men blev dømt hertil af Consistorium 1723, hvorover han flygtede bort fra Landet
- 1745: Drukne af Vanvare i nederste Mølledam.
- 1750: Brændte ved Ilden i Skattergade.
- 1761: Begravedes Knud Graae, eneste og sidste Raadmand i S.
- 1764: Blev min Udvisning af Skoven borttagen, da Skoven blev solgt. (Herved et hebraisk Citat af 24de Salme 1ste Vers).
26. Marts: Byfoged Tanck begravet, født i Bergen i Norge. NB. den 21. Marts rejste han om Eftermiddagen frisk og sund til Bjørnemose, skal have været den Nat overmaade, saakaldet, munter og oprømt; om Morgenen d. 22. Marts lae død i Sengen paa Bjørnemose og blev død ført til Byen i en Baad samme Dag.
- 1764.
14. Juni: Hans Madsen Fangefoged, begravet. NB. var bestilt d. 13de at skulle begraves; men da Skomagerlauget var bestilt at skulle bære ham bort, bleve de uenige og gik hver sin Vej, da Konen ei vilde lade lægge Haand saakaldet paa Baaren af Vice-Byfogden, at han ei skulde agtes som uærlig.
- 1765: Døde i 1 Sogn alene i Byen 35 af Børnekopper.

1771: ligesaa 23.

. Døde af Brændevin.

1780: Adam Baltzer, Murmester, begravet, som faldt ned fra Skorstenen paa Msr. Lynges Huus paa Gaden og brækkede Hals og Hoved og døde med det Samme. Dum patuit et (ø: saalænge han kunde og. . . (?)).

Disse Uddrag kunne være tilstrækkelige, men de have Betydning for Byens og Tidens Historie.

Indbyggerantallet.

Naar vi nu tage Listen over de Fødte fra 1687 til Udgangspunkt for vore Beregninger over Byens Folkemængde, saa tillader jeg mig først at forudsikke, at jeg herved har antaget, at der kom 1 Fødsel paa 34 Indvaanere; denne Antagelse er ikke rent vilkaarlig, men falder omtrent sammen med det nuværende Forhold i Købstæderne udenfor Kjøbenhavn, hvor Forholdet mellem Befolkning og de Fødte omtrent er som 100 til 3, og til de Døde som 100 til 2*). Det er ganske vist, at Regningen ikke bliver fuldkommen nøjagtig; men at den i sine store Træk er rigtig, bliver tilfulde oplyst ved Folketællingen

*) Ifølge Traps »Danmark« er Forholdet for hele Landet gennemsnitlig: fødte 3,3 og døde 2,6 pCt. af Befolkningen. Udg.

1769 og 1801 og jeg bemærker her, at Hensigten med Beregningen ikkun er i de store Træk at vise Tilstanden af den By, som vi undersøge.

I Tiaaret fra 1690—1699

er der i Svendborg født 332, døde 266. Indbyggernes Antal have altsaa efter min Beregning udgjort ca. 1130. Dødeligheden 1 af 41, et Forhold, der er noget bedre end i den følgende Tid; ikkun 1 Aar overstiger Dødsfaldene Fødslerne, 1695.

Fra 1700—1709: Født 320. Døde 309. Derefter vilde Folketallet være omtrent uforandret, snarere gaaet lidt tilbage, hvorimod Forholdet af de Døde er kjendelig forværret til 1 af 35, og det ses ogsaa, at i Aarene 1700, 5, 6 og 9 overstiger Dødsfaldene de Fødtes Antal 1709 er tilmed et skrækkeligt Aar med Dyrtid og Frygten for Pesten, der rasede i Nordtydskland, og uagtet Regjeringen af Frygt for Pesten havde forbudt al Handel paa Nordtydskland, nødsagedes den til at hæve Forbudet paa Grund af Hungersnøden herhjemme. Medens Rugen 1708 kostede 3 R. 76 Sk., Byggen 2 R. 24 Sk., kostede disse Kornsorter 1709 7 R. 20 Sk. og 4 R. 44 Sk., fuldkommen uhørte Priser, naar det erindres, at 1 Rdl. dengang vil svare til mindst 3 Rdl. nu.

Fra 1710—1719:

For 1715 findes ingen Oplysning for Nicolai Sogn. For de øvrige 9 Aar: Fødte 304, Døde 305.

Folketallet altsaa 1150. Dødsforholdet 1: 34.

1711, 13, 16 og 17 overstiger Dødsfaldene Fødslerne. Byen er aldeles forarmet efter den lange Krig.

Fra 1720—1729:

Fødte 411. Døde 348. Folketal 1400. Dødsforhold 1: 40.

I Aarene 1720, 23 og 26 overstiger Dødsfaldene Fødslerne. Da Byen er i stor Tilvæxt og dette ikke er ved Overskud af Fødsler maa det være ved Indvandring, og det sees, at Byen ved Krigens Ende strax kommer i Opkomst.

Fra 1730—1739:

Født 460. Døde 456. Folkemængde 1560. Dødsforhold 1: 34. Aarene 1730, 34 og 35 stor Dødelighed; 1730 formelig Pest, hvori døde 97 \varnothing : 6 pCt. af hele Befolkningen. Intet Overskud af Fødslerne.

Fra 1740—1749:

Fødte 583. Døde 566. Folkemængde 1980. Dødsforholdet 1: $34\frac{1}{2}$. I Aarene 1740, 41, 46 og 47 overstiger Dødsfaldene Fødslerne; 1747 døde 114 \varnothing : 6 pCt. Da Byen er tiltaget og dette maa være skeet ved Indvandring kan deraf sluttes, at den gaaer frem i Velstand.

Fra 1750—1759:

Fødte 586. Døde 522. Folkemængde uforandret. Dødsforholdet 1: 38. 1753, 56 og 58 overstiger Dødsfaldene Fødslerne. At Dødsforholdet er bedre kunde tyde paa større Velstand, da de hygieiniske Forhold næppe ere blevne bedre.

Fra 1760—1769:

Fødte 521. Døde 513. Folketal 1714. Dødsforhold 1: $33\frac{1}{2}$. Ifølge min Beregning skulde Byen da have haft 1771 Indvaanere; ifølge Pontoppidans

Tælling havde den imidlertid 1769 ikkun 1714. Byen
hjem søges af epidemiske Sygdomme; i 1765 døde 96
Personer, deraf Størstedelen af Kopper.

Fra 1770—1779:

Fødte 519. Døde 468. Folketal 1700. Døds-
forhold 1: 36.

Fra 1780—1789:

Fødte 551. Døde 432. Folketal 1870 Døds-
forhold 1: 41.

Fra 1790—1800 (11 Aar):

Fødte 616. Døde 501. Folketal 1942 σ : 1: $34\frac{1}{2}$.
Dødsforhold 1: 43. 1794 og 1800 flere Døde end
Fødte.

Folketællingen 1801 gav 1942; hvis min Bereg-
ning for hele Perioden lægges til Grund vilde vi
have havt 1904; da det nu er klart, at der paa Aaret
1800 (ved Folketællingen) maa falde et større Antal
end ved Gennemsnitsberegningen for hele Perioden,
vil det let sees, at det antagne Forhold passer godt.

Fra 1801—1810:

Fødte 565. Døde 423. Folketal uforandret.
Dødelighed 1: 46. Stilstand paa Grund af den øde-
læggende Krig.

Fra 1811—1820:

Fødte 707. Døde 520. Folketal 2450. Døds-
forhold 1: 47.

Fra 1820—1830:

Fødte 879. Døde 528. Folketallet angives af
Bergsøe til 3577, en Angivelse, der næppe er trolig,
hvorimod efter mit antagne Forhold c. 3000 svarer

godt til næste Periode. Bergsøes Angivelse svækkes yderligere derved, at han for 1834 har en Folke­mængde af 3358 og det er lidet sandsynligt, at Byen i disse Aar skulde være gaaet tilbage.

Fra 1830—1840:

Fødte 936. Døde 607. Befolkning 3182. Dødsforhold 1: 51.

Fra 1840—1850:

Fødte 1221. Døde 722. Dødsforhold 1: 58.
Ved Folketællingen 1845 havde Byen 3858 Indv.
— — 1850 — — 4556 —

Fra 1850—1860:

Fødte 1739. Døde 961. Dødsforhold 1: 56.
Ved Folketællingen 1855 havde Byen 5280 Indv.
— — 1860 — — 5537 —

Tilbagegangen i hygieinisk Henseende maa formentlig tilskrives Choleraepidemien, der hjemsøgte Byen 1853, det eneste Aar i dette Aarhundrede, da Dødsfaldenes Antal overstiger Fødslernes.

Fra 1861—1870:

Født 1798. Døde 991. Dødsforholdet 1: 64
Ved Folketællingen 1870 havde Byen 6421 Indv.

Det blotte Faktum, at en lille By nu har dobbelt saamange Indbyggere som ved Aarhundredets Begyndelse og 6 Gange saa mange som for 200 Aar siden, har ikke synderlig Interesse, det vil jeg gerne

indrømme; men naar Undersøgelsen oplyser, at Dødeligheden ved Periodens Begyndelse var dobbelt saa stor som nu og at den gradvis er bragt ned Aar for Aar, saa synes jeg nok, at Sagen faar Interesse. Thi den viser, at de Tider, der staae for os i utydelige og bedrageriske Omrids, fordi de ere forsvundne, vare kummerlige og fattige i Sammenligning med Nutidens Tilstande. Den store Dødelighed taler ikke blot om fattige Vilkaar for den store Mængde, der lever af Haanden i Munden, men den taler tydeligt om daarlige Boliger, om daarligt Drikkevand, om en slet Brolægning, om mangelfuldt Lægetilsyn og manglende Sygehuse, kort sagt om Mangel paa Indsigt i og Agt paa de hygiejniske Forhold. Naar saa særdeles Mange klage over Nutidens store Skatter saa vilde jeg indbyde dem til at tænke sig om og see, hvad det er, de faar for deres Penge, nemlig Sikkerhed for deres Liv og Ejendom; thi den Skat, som de betale til Fattige og Skoler, kommer dem direkte tilgode derved, at de ikke behøve at leve i Frygt for en uvidende og nødlidende Mængde og Forbedring af de hygiejniske Vilkaar har fjernet de skrækkelige Epidemier, der tidligere hvert andet eller 3die Aar hjemsøgte vore Købstæder. — I Modsætning hertil siger jeg, at de Lande ere ulykkelige, hvor der ikke betales Skat; Grønlændere og Hottentotter betale ikke Skat, fordi de ikke have andet at betale med end deres fattige Personer, men de savne derfor ogsaa Civilisationens Goder. Det gør ikke noget, om Skatterne ere store; det kommer ikkun an

paa, om Pengene blive forstandigt anvendte, og det maa vistnok erkendes, at hidtil er i Danmark saavel Staten som Communen bleven styret med Redelighed, Forstand og Sparsommelighed.

Dødeligheden.

Til Oplysning om Mortalitetsforholdene i Svendborg for de 15 Aar fra 1859—1873 begge inclusive, har jeg udarbejdet hosfølgende Tavler, der omfatter et Antal af 1428 Personer, nemlig Mænd 713, Kvinder 715. Gjennemsnitslevealderen udgør for Mændene $32\frac{1}{2}$ Aar, for Kvinderne $35\frac{1}{2}$ Aar. Jeg behøver ikke at gøre opmærksom paa, at der med Hensyn til dette Punkt er en overordentlig Forskjel mellem de enkelte Aar. Jeg gjør endvidere opmærksom paa, at dødfødte Børn ikke af mig ere medtagne; thi jeg indseer ikke, hvorledes det kan have Betydning for Statistikken eller hvorledes det er muligt at begrænde, hvilke Fødsler der skulle medtages, hvilke ikke og det saameget mere, som en stor (maaske den største Deel)

af Fødsler, hvorved levende Børn ikke kommer til Verden, ikke omtales eller endog skjules. — Endelig bør jeg omtale, at jeg saavidt muligt udsondrede Dødsfald, der ikke vedkom den egentlige Befolkning i Svendborg, uagtet de indtraf her, f. Ex. Soldater, der i Krigen døde paa Lazaretterne her, eller Fremmede under et tilfældigt Ophold, ligesom jeg paa den anden Side har medtaget Byens Indvaanere, der ere døde andetsteds f. Ex. Søfolk, Indbyggere under et midlertidigt Besøg udenfor Byen. Jeg indrømmer, at jeg maaske har brugt en vilkaarlig Fremgangsmaade heri, men har troet, at man derved kom et rigtigt Resultat nærmere.

Døde i Svendborg 1859—1873	Circa Pr. Ct.
Inden 1. Leveaar 332	23 ³ / ₁₂
fra 1.—5. Aar 155	11
— 5.—10. — 71	5
— 10.—20. — 59	4
— 20.—30. — 61	4 ² / ₁₂
— 30.—40. — 75	5 ⁴ / ₁₂
— 40.—50. — 132	9 ³ / ₁₂
— 50.—60. — 148	10 ⁶ / ₁₂
— 60.—70. — 128	9
— 70.—80. — 165	11 ⁶ / ₁₂
— 80.—90. — 91	6 ⁴ / ₁₂
— 90.—100. — 10	8 ¹ / ₁₂
Over 100. — 1	
Summa 1428	

Nr.	Dødsfaldene fordelte paa Maanederne.	Heraf Spæde Børn
1	Januar 164 28*)	. 4
3	Februar 123 24.	. 6
2	Marts 144 27.	. 5
6	April 114 29.	3
5	Maj 119 33.	1
9	Juni 96 20.	8
10	Juli 93 24.	6
4	August 120 31.	. 2
8	September. 103 33.	1
3	October 123 31.	2
3	November 123 21.	. 7
7	December 106 31.	2
1428		332

I disse 15 Aar er der i Svendborg født 2723 Børn, det laveste Antal var 162 i 1861, det højeste 213 i Aaret 1873. Af hele dette Antal er 306 opgivet at have været uægte. At der af spæde Børn ikkun er død omtrent 12 % i det første Leveaar tør vist anses for at være et meget godt Forhold.

De uægte Børns Antal er c. 11 pCt. af samtlige Fødte. Det er en Kendsgerning, at ligesom det ikke i Arbejdsklassen her betragtes som en Skam for Kvinder at faae uægte Børn saaledes medfører det ialtfald det Gode, at der sees med venligere Øjne paa disse Børn saavel af Forældre og Bedsteforældre som af andre, der i nogen Maade er Vedkommende

*) Tallene i denne Kolonne viser formentlig det højeste Antal døde i den paagældende Maaned i et enkelt Aar. Udg.

og disse Børn føre i det Hele samme Tilværelse og leve under samme Forhold som ægte Børn, hvis Forældre tilhøre den samme Samfundsklasse. Det tør her bemærkes, at Dødeligheden blandt uægte Børn ikke er større end blandt ægte. -- Om det er et Tegn paa sædelig Slaphed, at der fødes mange uægte Børn, skal jeg ikke driste mig til at afgøre. Jeg veed kun, at hvis et Folk i denne Retning bragte det til det Ideal, som opstilles, at der slet ikke fødes uægte Børn i det, da var det sikkert nok et uomstødeligt Tegn paa, at dette Folk baade aandeligt og legemligt var ifærd med at gaa til Grunde. En stor Mængde af disse Forbindelser er heller ikke saa flygtige som det kunde synes, men ende med Ægteskab og naar dette ikke skeer maa man vel betænke, at det ikke er fattige Folks Lejlighed at »holde Bryllup naar de vil«, men at de maa »holde Bryllup, saasnart de kan«, som der staaer i Visen, og uheldigvis er det ikke altid »snart« nok.

Da det maaske kunde interessere at sammenholde disse Forhold med Landet, har jeg valgt et nærliggende Landdistrikt, Thorseng, hvor der i 3 Sogne paa $1\frac{1}{4}$ □-Mil lever 4588 Indbyggere efter Folketællingen 1870.

I de samme 15 Aar (1859—1873) er der paa Thorseng født 1665, hvoraf 166 vare uægte Børn. Døde 1134, nemlig Mandfolk 578, Fruentimmer 556. Gjennemsnitsalderen for Mænd er 42 Aar, for Kvinder 45 Aar 10 Maaneder. Dødsfaldene fordeles saaledes i de forskellige Aldersklasser:

Døde paa Thorseng 1859—1873	Circa Pr. Ct.
Inden 1. Leveaar. 157 . . .	13 ³ / ₄
fra 1.— 5. Aar 99 . . .	8 ² / ₄
— 5.—10. — 45 . . .	4
— 10.—20. — 54 . . .	4 ³ / ₄
— 20.—30. — 62 . . .	5 ² / ₄
— 30.—40. — 73 . . .	6 ² / ₄
— 40.—50. — 69 . . .	6
— 50.—60. — 110 . . .	9 ³ / ₄
— 60.—70. — 152 . . .	13 ³ / ₄
— 70.—80. — 172 . . .	15 ¹ / ₄
— 80.—90. — 126 . . .	11 ¹ / ₄
— 90.—100.— 15 . . .	1 ¹ / ₄
Over 100. — — . . .	—

Summa 1134

Fordelt paa Maanederne falde

Nr. Dødsfaldene saaledes:

3	Januar	111
5	Februar	106
4	Marts	109
6	April	99
1	Maj	120
7	Juni	92
10	Juli	73
11	August	57
9	September	75
8	October	86
7	November.	92
2	December.	114

Den første iøjnefaldende Ulighed er mellem Fødslernes Antal; thi medens gjennemsnitlig Svendborg har 1 Fødsel paa 33 Indvaanere, saa falder paa Thorseng ikkun 1 Fødsel paa 41. Folketallet stiger saa langsomt paa Thorseng, at medens dette efter Traps Statistik 1858 (ifølge Folketælling 1855) udgjorde 4397, saa er det i 15 Aar ikke forøget med 200 Mennesker. I samme Tidsrum er Svendborgs Folkemængde stegen fra 5280--6421. Hvis Nogen vil skrive Stilstanden paa Thorseng paa Fæstevæsenets Regning, saa maa det vel indrømmes, at nogen Deel heri har det; thi det levner kun Plads for en begrændset Befolkning; men alene har det ikke Skylden. Ingen, der har levet her, kan være blind for, at Befolkningen paa Thorseng ikke er saa livlig og kraftig som den i Svendborg, derfor tiltager den, trods de for Landmanden saa overordentlig gode Aar, ikkun meget langsomt, næsten umærkeligt.

De uægte Fødslers Forhold til de ægte er omtrent ens for begge Steder; naar det bemærkes, at der til Svendborg kommer en Deel udenbys Fødende, vilde formentlig al Forskjel bortfalde.

Den anden store Forskjel er i Alders-Klasserne af de Døde, saaledes som de vedføjede Tavler udvise. Det sees heraf, hvad ogsaa fremgaar af Opgjørelsen, at Gjennemsnitslevealderen er langt højere paa Thorseng og at som Følge heraf dør der langt færre i de unge Aar og flere i den ældre Alder.

Forskjellen mellem Dødeligheden i 1ste Aldersklasse er imidlertid saa stor, at jeg ikke kan tro

andet, end at der her maa være noget særegent, som jeg imidlertid kun kan henlede Opmærksomheden paa, men ikke er istand til at forklare.

Af Dødsfaldenes Fordeling i Maanederne tør vel ikke udledes noget af saa faa Tilfælde. August er den Maaned, hvor der paa Landet har været færrest Tilfælde, hvilket maaske kunde forklares ganske naturligt deraf, at det er Høstens og Overflødighedens Tid, rigtignok med stadigt Arbejde, men ogsaa med Lystighed og god Dagløn. Jeg skal iøvrigt overlade til dem, der have Indsigt i disse Forhold, at benytte Resultaterne.

Af det foregaaende vil det sees, at Svendborg glæder sig ved at have meget heldige sanitære Forhold; thi medens Dødelighedsforholdet i Landets øvrige Købstæder maa sættes til 1 af 48 eller saa omtrent, er det i Svendborg 1 af 64 eller saa omtrent. Grunden hertil er ikke vanskelig at paavise. Byen ligger paa en Skraaning umiddelbart ved Søen med fortrinligt Afløb; Sundet har stærk Strøm, saa Vandet altid er friskt. Mod Nord er Byen beskyttet ved sammenhængende Højder og ligger forholdsvis i Læ i vort blæsende Land. Endelig, at Byen har et Vandværk, lægger Vind paa Renlighed og er i Opkomst. Der er derfor god Anledning for dem, der frit kunne vælge deres Opholdssted, til at vælge

Svendborg, der tilbyder Naturskønheder fremfor nogen anden By i Riget og en sund og livlig By, der lover sine Indbyggere et langt og behageligt Liv.

Svendborgs Størrelse og Befæstning.

Af min Beregning over Svendborgs Folkemængde i tidligere Dage fremgaar det, at jeg ikke nærer nogen Tvivl om, at den nu er langt større, end den tidligere har været. Det samme Resultat kommer man til ved at see hen til de Efterretninger, der endnu haves om Byens Udstrækning i Rummet.

Ifølge Grundtegningen over Svendborg, der findes i Pontoppidans Atlas Tom. III. 1767 strakte Møllergade sig dengang ikkun til Møllerdammen, Bagergade gik ikkun et lille Stykke forbi Springsbæk og Gjerritsgade endte ved Wandalls Hotel. Hele Vestergade, Resten af Bagergade og Møllergade, Ørkildsgade, Overgade, Lundevejen og Gaden til Thorsengbroen ere senere opstaaede. Told- og Consumtionsboden stod da ved Byens Begyndelse ved Møllerdammen; derfor kaldtes den der opstigende Gade »Tullebrinke« o: Toldbakken og denne Bod blev i dette Aarhundrede gentagne Gange flyttet efterhaan-

den som Gaden voxede. Bagergades Port, der i gamle Dage ogsaa kaldtes »Pindeport« efter »Pindemøllen«, der laa ved den, stod endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede ved Tøimager (nuværende Retsvidne) Johansens Sted, Mtr. Nr. 94, Bygrunden, men har tidligere staaet nærmere ved Bækken og Nedkørselen til Møllen Gjerritsgades Port stod, da Consumptionen hævedes, paa det Sted, hvor Byen efter Pontoppidan angives at begynde, saaledes, at Agent Baagøes Ejendom (Kjøbmandsgaard) laae udenfor Porten.

Der findes ikke i de ældre Dokumenter Spor til, at Byen nogensinde har været større, men tværtimod til, at den har været mindre. Det kan saaledes ikke være tvivlsomt, at Byens Befætning i Middelalderen har sluttet sig til de Højdedrag, hvorpaa Byen laa, og til de naturlige Hindringer, som Vandløbene frembød for en Fjende. De Vandløb, der utvivlsomt ere brugte hertil, er Springbæk og Dronningmaen, der fuldstændig omgive Byen, og ved at følge denne Vandlinie føres Befæstningen fra Havnen op over Tullebrinke til Bagergade, langs med Springbæk gennem Gaasestræde over Gjerritsgade, gennem Kyseborg Strædet og ned ad Bakken indtil den igjen træffer den anden Arm af Springbæk og føres derpaa til Stranden formentlig i Nærheden af J. P. Baagøes Tømmerplads. Om Specialiteterne herved drister jeg mig ikke til at have nogen Mening; der er imidlertid levnet saamange Tegn paa tidligere Befæstning, at jeg antager, at en militær Ingenieur let

deraf i Forbindelse med Beliggenheden, vil med Sikkerhed kunne angive Hovedtrækkene. Kyseborg har efter min Mening været et større Værk paa Befæstningen og har, hvad der dengang var meget sædvanligt, faaet Navn for at betegne, at det skulde »kyse« Fjenden. Man nævner endnu Navnet paa et andet Taarn »Skattertaarnet«, der skulde have ligget ved Skategade, der har sit Navn af den Fisk Skate.

Svendborg har nu 3 Taarne i sit Vaaben; i tidligere Dage havde den imidlertid ikkun to, hvilket ses af vedføjede Aftryk af et Dokument fra 1361, der opbevares i Arkivet i Lybæk (se Tillæget). De befæstede Steder kaldtes i Middelalderen »Borg« og deres Vaabner antyde ofte dennes Kvalitet hos Byen, nemlig ved Taarne. Det turde maaske ikke være urimeligt at antage, at det 3die Taarn i Byens Vaaben er indsat der til Erindring om Kyseborg; thi slige Forøgelser af Vaabnet er meget almindeligt i Middelalderen til »ævig Aandelse« om en eller anden hæderlig Begivenhed. Indenfor disse snævre Grændser kan der næppe have boet mere end 10 a 1200 Indvaanere, snarere færre end flere.

Ved Grundtaxtens Sættelse 1682, der medtager alle Ejendomme i Byen, forefindes:

Nicolai Sogn:

Beboede Bygninger 100, øde Byggepladse 47, Haver 18

Frue Sogn:

Beboede Bygninger 83, øde Byggepladse 36, Haver 9

ialt beb Byguinger 183, øde Byggepladse 83, Haver 27

Der er ikke Tale om eller Hentydning til, at Byen skulde have været større; thi det er nøjagtigt berettet, hvad der er øde Byggested og hvad tilforn (i gamle Dage) har været bebygget. Byen har altsaa ikke været større eller ialtfald, der var ikke Erin- dring om, at den havde været større, da alle disse Steder vare staaende, hvilket var Tilfældet før den svenske Krig eller som den altid i Byens Bøger kald- tes »Svenske Fejde«. Dette er ogsaa i sig selv rime- ligt nok, eftersom Landets Byer i det hele var ret velstaaende under de 2 foregaaende Konger.

Som bemærket fandtes 1682 endnu 83 Bygge- steder, der vare øde og først 1717 kan Magistraten indberette, at der ikke findes flere øde Steder; saa lang Tid tog det dengang for en lille By at forvinde den Skade, som en fjendtlig Armes Ophold i et Par Dage medførte. Byen fik nemlig sin Skade 1659 og først 58 Aar efter var den glemt. Det gaar hur- tigere nu.

1722 havde Byen 304 Matriculnumre.

Svendborgs Befolkning.

Byens Befolkning er paa den Tid, da vor Historie begynder, gennemgaaende dansk, hvis man kan slutte fra Navnene, som vi alle have. Af mærkelige Navne forekommer Fru *Markdanner* 1678, om hvis Slægtskab med den berømte *Caspar Markdanner* jeg iøvrigt ikke ved noget at sige. Familien *Heldevad* florerede ligeledes paa den Tid, hvilket jeg kun anfører for at bemærke, at den Historie, som *Begtrup* fortæller om den lærde og bekendte *Nicolai Heldevads* Spaadomsevne er ganske urigtig. Han fortæller nemlig, at Heldevad, der dengang udgav en lille Almanak for hvert Aar, i den for 1632 havde sat ved 5te November Bogstaverne: G. B. F. R. J. A, hvilket han siden udlagde saaledes -- da Frantz Rantzau, der var forlovet med en af Christian IV.s Døtre, samme Dags Aften faldt i Graven ved Rosenberg og druknede — »Gud bevare Frantz Rantzau i Aar«. Jeg har nemlig gjort mig den Ulejlighed at efterse denne Almanak paa Universitetsbibliotheket, men der findes ikke mindste Bemærkning ved Dagen. Grunden til, at jeg gjorde mig den Ulejlighed var, at jeg

bestandig har *Vielgeschreys* forstandige Sætning for Øje; da nemlig Barberen efter at have fortalt ham den mærkelige Historie om Konen i Nyboder, der paa engang bragte 32 levende Børn til Verden uden at være tykkere end en almindelig frugtsommelig Kone, spørger »wie können Ihre Gnaden dasz begreifen?« saa svarer Vielgeschrey de ikke noksom paa-agtede Ord: »Jeg giver mig ikke af med at begribe saadanne Ting, før jeg veed, om de er sande!« Det saa nu her ud, som om der var noget mærkeligt at begribe, en Spaadom, der til Punkt og Prikke var indtraadt; men Ak! den opløste sig som **alle** andre Spaadomme i Intet (denne Opdagelse — at Heldevads »Spaadom« kun beroede paa et Sagn — er allerede tidligere gjort, idet Professor K. L. Rahbeks Maa-nedsskrift »Minerva« for 100 Aar siden indeholdt en Artikel, hvori dette meddeltes. Mærkelig nok har senere Forfattere, deriblandt ogsaa Begtrup, der dog selv henviser til Artiklen i »Minerva«, bragt Historien til Torvs. Den har formodentlig været for interessant at lade ligge. Udg.)

Af andre mærkelige Personer veed jeg kun at nævne Søhelten, Admiral *Riisbrich*, som boede en Del Aar her og her er begravet, og Capitain *Dichmann*, en af vore gæve Søkrigere fra Aarhundredets Begyndelse, der endnu i høj Oldingsalder lever imellem os.*) Da man har begaaet den skammelige Vandalisme at borttage alle Epitafier af Kirkerne, saa er

*) Begravet 10/10 1872 paa Svendborg Kirkegaard. Udg.

nu ethvert Minde om en Fortid, der gaar mere end faa Aar tilbage, forlængst udslettet.

De Familier, der ere de ældste i Byen, ere vistnok *Lindegaard, Flindt og Riber* (cfr. »saa da dandser han Riber Ulv, han var Kongen tro og huld«) (af Folkeviserne), der alle blomstrede for 200 Aar siden. Af senere Datum ere Familierne Baagøe og Krøyer

Svendborgs Jorder og Skove.

Det gaar ofte saaledes, at det i Tidernes Løb glemmes, hvorledes selv meget vigtige Forhold have udviklet sig og hænge sammen, og at det siden kan koste overordentlig megen Umage at udfinde den rette Sammenhæng. Saaledes er det ogsaa gaaet med Byen Svendborgs Jorder og Skove. Nogen paalidelig Oplysning herom var det vanskeligt at finde og vildledet af forskellige Omstændigheder stod jeg længe i den Formening, at Ejerne havde bemægtiget sig, hvad der egentlig var Kommunens. Da de Oplysninger, der om dette Punkt findes hos Begtrup, ikke ere meget oplysende, vil jeg forsøge paa at give en Fremstilling af disse Forhold.

Fra Arilds Tid har Byen, ialtfald saavidt vides, ejet den egentlige Byes Grunde og Haver og de saa-

kaldte Vænger. Der er saaledes ikke nogensomhelst Uklarhed om disse Ejendomme, der ejes dels af Communen dels af Private. Derimod er Sammenhængen med de øvrige Grundejendomme ikke saa simpel.

De væsentligste Oplysninger om Svendborgs Jorder og disses Beskaffenhed fra gammel Tid faaes af 2 Sager, som Byens Magistrat i Begyndelsen af forrige Aarhundrede (o: 18de Aarh. Udg.) førte om Retten til disse Jorder. Den første af disse, der blev paadømt ved Commissionsdom af 11. Juni 1714, og siden stadfæstet i Højesteret 1716, gik ud paa at tvinge udenbyes Mænd, der vare i Besiddelse af Byens Jorder, til at afstaa disse Jorder til Byen imod Betaling af 5 R for hver Part, i Lighed med, hvad i lignende Tilfælde var skeet 1689. Det fremgaaer nu af denne Sag, at Bygrundene var af forskellig Art og besades med forskellig Adkomst.

Hele Bygrunden var sat til gl Hartkorn 62 Tdr. 2 Skp. 0 Fdk. 1 Alb. Heraf ejede Byens Borgere med fuldkommen Ejendomsret som privat Ejendom 24—7—3—2, der fra Arilds Tid har ligget til Byen som Byggegrund, Haver, Vænger m. v. Om denne Jord har der ikke været Disput.

Resten derimod, 38 Tdr. 2 Skp. 0 Fdk. 1 Alb., var den egentlige Stridens Genstand. Disse Jorder indbefattede, hvad der i ældre Tider kaldtes Ørkildsfang, det er samtlige under Ørkildsslot hørende Jorder og Græsholmene. Ørkildsfang hedder nu Hallindskov, Hestehaven, Øxnebjergmark, Pløjeholmene, Hømarken etc.

Af disse Jorder fik Byen Græsholmene i Aaret 1500 ved et Skøde af Kong Hans imod en aarlig Afgift af 30 Mark Pennige. Græsholmene var dengang og lige til Begyndelsen af dette Aarhundrede en Skov, hvori Grunden og Græsningen tilkom Svendborg, men Overskoven var Kongens. At denne Kohave, som den kaldtes, er den samme som Græsholmene og ikke en Del af Ørkildsfang fremgaaer tydeligt af Beskrivelsen, som senere findes i Commissionens Act (i Arkivet) p. 38, hvor er indført et Brudstykke af en Taxering af Svendborg Byes Grunde, Huse etc. af Aar 1661, hvor under Navnet »Holmene« er angivet som Byen tilhørende til Græsning, en Kohave, hvoraf svares aarlig til Kongen 10 R. 30 Mark Pennige. Denne Sagens Sammenhæng har man glemt i 1689 og slaæet »Holmenex« sammen med Ørkildsfang, endskjøndt Byens Ret til dem er meget forskellig fra den Ret, hvormed den besad disse sidste Jorder, som strax skal vises, og fra den Tid af behandlede disse 2 Jorder, Holmene og Ørkildsfang, under Eet.

Jorderne under Ørkildsslot kom i Kronens Besiddelse, da Reformationens Indførelse gav Anledning til at confiskere en Del Gods, tilhørende den katolske Kirke; thi det vil erindres, at Ørkildsslot hørte til Fyens Bispestoel. Svendborgs Borgerskab havde spillet en meget aktiv Rolle i de Tidens Uroligheder og endog stormet og ødelagt Ørkildsslot. Grunden hertil var vel nærmest Nødværge mod de Indgreb i Byens Privilegier, som Bispen skal have tilladt sine

Undergivne, ved paa Slottets Grund at etablere en concurrerende lille Kjøbstad. Slot og By synes aldeles at være bleven ødelagt. Svendborg høstede mærkelig nok stor Fordel af sin Handlemaade; thi 1540 overdrog Kong Christian d 3die (cfr. Akten pag 22) ved aabent Brev Ørkildsfang (saameget som hidtil laae til de 20 Gaarde i Ørkildsfang) i Fæste til Svendborg By, dog med Undtagelse af Skoven Hestehaven og nogle Enge, for aarlig Afgift 40 R. Som bemærket har man allerede 1689 (cfr. Acten p. 32) glemt den forskellige Oprindelse og Ret, hvormed Byen besad disse Ejendomme og de kaldes fra den Tid under Et Ørkildsfang, og Afgiften omtales altid som 50 R.

Disse betydelige Jordejendomme findes fra gl. Tid at være inddelte i 100 Parter, ikke saaledes, at hver Part havde sin bestemte Begrænsning, men saaledes, at Besiddelsen af en Part gav Ret til $\frac{1}{100}$. Hvad Grunden hertil har været er nu ikke let at se: maaske ikkun 100 Borgere oprindelig have ønsket en Part — og jeg antager, at disse Parter Aar efter andet ere blevne lejede ud til Fordel for Byen. Senere i trange Tider har Byen sikkert nok givet saadanne Parter i Betaling for Tilgodehavende paa Byen, eller ialtfald paa kortere og længere Tid overdraget dem til Byens Borgere. I Tidernes Løb har Besidderne og deres Børn glemt Adkomstens Beskaffenhed og saaledes er det kommet, at de have behandlet disse Jordparter som privat Ejendom, der som anden Ejendom var Genstand for Kjøb, Salg, Arv m. v.

I 1689 sees Magistraten første Gang at have grebet ind i den bestaaende Tilstand, fordi disse Jordparter vare for en Del gaaet ud af Borgernes Besiddelse i udenbyes Mands Haand og disse udenbyes Besiddere bleve tvungne til at give Parterne tilbage mod en Erstatning af 5 R. for hver Part, hvorpaa de blev udloddede til Byens Borgere. Denne Erstatning af 5 R. staaer i Forbindelse med den Sum af 500 R., som Byen i sin Tid havde betalt for Fæste af Jorden, og som Byen skulde have tilbage, hvis Kongen forlangte Jorden tilbage.

En Snes Aar efter gjentog det Samme sig. En Mængde Jordparter vare gaaede over i udenbyes Mands Haand og tilmed en Del af Vængerne, der som foran bemærket var privat Ejendom. Ved Commissionens Dom blev kjendt for Ret, at udenbyes Mand vel kunde eje Vængerne (ø: den Kjøbstadjord, der var privat Ejendomsret underkastet) imod at indføre Avlingen i Byen og deraf betale Consumption, men derimod ikke Jordparterne, der var Kongens Ejendom, hvorfor de tilpligtedes at give denne tilbage.

Under Behandlingen af denne Sag gik det op for Magistraten, at indenbyes Mand heller ikke havde Ret til at have og beholde disse Jordparter, saaledes som det gennem lange Tider upaatalt havde været Tilfældet; thi da Byen ikke selv var Ejer kunde den jo heller ikke overdrage en større Ret, end den selv havde.

Ved den Tid besluttede Kong Frederik den 4de at etablere et Rytterregiment i Fyen paa Kronens

Gods og til den Ende at fordre de kgl. Jorder, som Svendborg havde i Fæste, tilbage. Byen blev nu i allerhøjeste Grad allarmeret og indgav meget indtrængende Forestillinger om, at den ved slig Foranstaltning vilde blive aldeles ødelagt. Kongen forandrede da sin Beslutning derhen, at Jorderne efter Byens Andragende skulde overdrages til Byen for en ringe Kjøbesum i Forhold til hvert Steds Grundtaxt. — Nu indgik de Borgere, der hidtil uden Kære havde haft disse Jordparter i Besiddelse, med en Række af Forestillinger til Kongen om, at det var deres lovlige Ejendom, som de ved Arv, Køb, Mageskifte havde erhvervet, og som man tilsigtede uden videre at berøve dem og bad om, at lovlig Dom i Sagen maatte gaae. Derefter resolverede Kongen, at dette Spørgsmaal først skulde afgjøres ved Lands Lov og Ret forinden Skjøde paa Jorderne kunde udstedes. Denne Sag blev derefter afgjort ved en Commissionsdom, hvis Acter jeg uheldigvis ikke har kunnet opdage nogetsteds og Commissionens Dom stadfæstedes i Højesteret d. 20. Mai 1722, hvorefter Byen, forinden Jorderne kunde deles, burde betale Contraparterne, hvad Jorderne have kostet dem eller var værd, da de bekom dem, ialt med 4232 Rdl. 62 Sk. + Omkostningerne. Byen betalte derpaa til Besidderne disses Kjøbeskilling 3: udlagte Penge samt alle iøvrigt paaløbne Omkostninger, der beløb sig til ialt 4641 Rdl. gl. D. Cour, hvorpaa Kongen under 28de Marts 1724 gav Byen Skjøde paa Jorderne cfr. Begtrups Beskrivelse, hvor Skjødet findes trykt.

Ifølge Kongens Skjøde skulde Jorderne uddeles efter hvert Matrikulnummers Grundtaxt.

Byens Grundtaxt blev sat 1682. Jeg er ikke bekendt med, efter hvilken Maalestok Grundtaxten blev sat. Jeg har en Forestilling om, at den ordinære kgl. Skat og Contribution, som Byen dengang udrødede, blev lagt til Grund herfor og Grundtaxt-commissionen vurderede derpaa, i hvilket Forhold al fast Ejendom, Bygninger og den private Grundejendom (Haver og Vænger) burde bære Skatten. Disse Enheder udgjorde for Byens Bygningers Vedkommende $1213\frac{1}{6}$ (iflg. Traps Danmark: $1213\frac{1}{2}$. Udg.). — Ifølge kgl. Resolution blev det Bygningernes Grundtaxt, hvorefter de nu erhvervede Jorder fordeltes, efterat en Commission paany havde gennemgaaet og rettet den gamle Grundtaxt, dog med Bibehold af de $1213\frac{1}{6}$ Enheder. Derefter betalte enhver af Byens Grundejere, hvad der efter det Forudskikkede tilkom ham at betale og han erhvervede derved Ret til en aliquot Del af Jorden, som imidlertid ved Kongens Skjøde uopløseligt var knyttet til Matrikulnummeret i Byen, hvorfra den først løstes ved Fr. af 18. Oct. 1811.

Det vil let begribes, at denne langvarige Sag, der angik Byens Hovedinteresse og Livsnerve, vakte en saadan Splid og Uenighed i Byen, fordi de Enkeltes Fordel stod stik mod hverandre, at det ikke er til at beskrive. Imidlertid slog man sig til taals, da Dommen, der vistnok baade var retfærdig og billig, var falden. Der opstod nu et Compagni-

skab i Byen af alle Medejerne i de nye Jorder, og dette Selskab kaldtes Græskassen. Jorderne dreves nemlig, som dengang almindeligst, i Fællig. Enhver havde sin forholdsvise Andel i alle Marker, der laa til Dyrkning, og sin forholdsvise Græsningsret. Hele dette Landbovæsen blev styret af Magistraten i Forbindelse med en saakaldet Græskæmner, der hvert Aar valgtes af Borgerskabet.

Saaledes gik det til 1804, da disse Jorder med Undtagelse af Græsholmene udskiftedes, og nogle Aar senere skete det samme med Græsholmene. Forinden disse Udskiftninger fandt Sted arrangerede Mark-ejerne først deres Mellemværende med dem, der ejede Skovene paa Byens Grund. Det er tidligere her bemærket, at Kongen ved Afhændelsen af Jorderne forbeholdt sig Skovene, det vil sige Overskoven. Thi Grunden, Græsningen og Gærdse! var Byens. 1765 solgte Kongen sin Andel i disse Skove. Imidlertid fandt baade de nye Ejere af Skovene og Byen, at dette Fællesskab i mange Henseender var uheldigt; navnlig er det klart, at der ikke kunde være Tale om Fredning af Skove, hvori en stor Commune havde en udstrakt Græsningsret. Dette bevirkede, at Køberne af disse Skove, nemlig Juel til Thorseng for Hestehavens Vedkommende, Lehn til Hvidkilde for Græsholmeskovens Vedkommende, skiftede med Byen og istedetfor Græsningsretten afstode til Byen med fuld Ejendomsret meget betydelige Arealer af disse Skove. Mageskiftet med Hestehaven fandt Sted allerede 1789, og hvad der ved denne Lejlighed til-

faldt Markejerne blev altsaa udskiftet ved den almindelig Udskiftningsforretning 1804. Da Mageskiftet med Baron Lehn paa Hvidkilde om Græsholmene fandt Sted efter den Tid, saa maatte der foretages en særegen Udskiftningsforretning for det Areal Vedkommende, som Byen fik for sin Græsningsret Dette blev gjort saaledes, at da Enhver havde Ret til Græsning i Holmene i Forhold til den Jordejendom, han havde i Marken, saa fik han nu Æquivalent herfor, hvilket omtrent var $= \frac{1}{6}$, altsaa for hver Td. Land fik Markejerne $\frac{1}{6}$ Td. Land i Græsholmene.

Nogle smaae og, da Udskiftningen af Græsholmene foretoges, lidet agtede Arealer, saasom Vandingsteder, smaae Torvemoser etc. blev ikke udskiftede, men blev Fællesejendom for samtlige Markejere, og Hensigten med dem var af deres Indtægter at bestride de Udgifter, der paahvilede samtlige Markejere som saadanne, saasom Hegn, Veje, Overkørseler, Led m. v. I Tidens Løb have disse Fællesejendomme faaet en ikke ubetydelig Værdi, saaledes at Græskassen ikke blot har kunnet afholde sine aarlige Udgifter, men endogsaa efterhaanden har samlet Kapitaler. Da der har været Spørgsmaal om, hvem disse Kapitaler tilhøre eller ville tilkomme ved en endelig Opgørelse, nemlig enten dem, der ere Markejere paa den Tid, Opgørelsen finder Sted, eller de Markejere og deres Arvinger, til hvem disse Ejendomme udlagdes i Fællesskab ved Græsholmenes Udskiftning 1817 og 1818, saa mener jeg rigtignok, at der ikke er Tvivl om, at Græskassens Ejendomme tilhøre i

Fællig alle dem, der til enhver Tid ere Markejere i Svendborg Disse Ejendomme ere nemlig henlagte for at anvendes til bestemte Øjemed, saaledes som foran er meldt, og da disse Øjemed kræve stadige Bekostninger det ene Aar efter det andet, saa følger heraf, at Meningen kun kan være den, at Ejendommene hertil conserveres, ligesom det i og for sig er umuligt i en Mængde Tilfælde at afgøre, hvem disse Ejendomme ellers skulde tilhøre.

Det er ikke uden Vigtighed for Communen, at denne Sag ikke bliver forkvaklet. Det er navnlig af Hensyn til Byens Veje.

Byens Veje ere fra gammel Tid to Slags, offentlige og private. De offentlige ere Byens Gader og Forbindelsesvejene med de tilstødende Communer; de private ere Markvejene. De første vedligeholdte Byen, de sidste de enkelte Ejere, hver paa sin Lod (Vængerne) eller forsaavidt Vejene fandtes paa det Markejerne tilhørende Territorium, af Græskassen. Det maa nemlig erindres, at da Markjorderne laae i Fællig, boede der Ingen paa dem, maaske med Undtagelse af et enkelt Markvogterhus; samtlige Veje paa dem vare derfor egentlige Markveje, der ikkun vare til for Jordens Dyrknings Skyld. Nu maa det tillige erindres, at af Byens Indvaanere vare nogle Markejere, andre ikke, og i Tidens Løb bleve de Flertallet, der ikke ejede Jord. Heraf fulgte jo utvivlsomt, at Omkostningerne ved disse Veje ikke kunde paahvile andre end Ejerne. Disse Forhold undergik en betydelig Forandring ved Jordernes Udskiftning;

thi den medførte, at Markjorderne efterhaanden bleve bebyggede, og deraf fulgte igen, at Størstedelen af de Veje, der før vare Markveje, bleve uundværlige for Communicationen, altsaa saadanne Veje, som i Reglen i Communen henregnes til offentlige Veje. Men denne Foranstaltning kunde jo umuligt medføre, at Pligten til at vedligeholde disse Veje derved kunde lægges over paa andre Skuldre, aldenstund at der var et Fond tilstede, hvis Hensigt netop var at tjene til Vedligeholdelse af disse Veje. Der har heller aldrig været Tale herom, men Markejerne have bestandig til Dato af den omhandlede Kasse udredet disse Omkostninger. Men naar Loven om Vejene af 21 Juni 1867 paalægger Communerne at udrede Omkostningerne til disse Veje, saa turde det ikke være overflødigt at minde om, at Lovens Mening næppe kan være at forandre en lovlig bestaaende, men herfra afvigende Retstilstand, hvis Forandring meget betydeligt ville angribe Communens Skatteydere, der ikke ere Jordejere.

Jeg antager, at Loven maa forstaas saaledes, at Communen er ansvarlig for, at disse Veje holdes i god Stand; er det ikke Tilfældet, maa Communen sørge for deres Istandsættelse og foreløbigt udrede Omkostningerne, men mod Regres til alle dem (Markvejere, Skovejere etc.), der fra gammel Tid have den Forpligtelse at bekoste Istandsættelsen.

Ved Matriculeringen 1844 blev Svendborgs Hartkorn betydeligt forøget og udgør nu efter forskellig Afgang og Tilgang af liden Betydning:

Ager og Engs-Hartkorn 147 Td. 2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.
 Skovskyld-Hartkorn . 35 » 0 » 1 » 1¹/₂ »
 (i 1895: ialt 166 Tdr Hrtk. Udg.)

Bygrundenes samlede Areal udgor omtrent 1790
 Tdr. Land (i 1896: 1839 Tdr. Land. Udg.), hvoraf
 de 470 Tdr. Land er Skov.

Disse Skove ere:

Hallenskov	56	Tdr. Land.
Skaarup Hælde	2 ¹ / ₂	» »
Troldemosen	14	» »
Tyvekrogen	9	» »
Store Byhave	11	» »
Lille Byhave	2	» »
Kobberbækskoven	3 ¹ / ₂	» »
Christiansminde	17 ¹ / ₂	» »
(i 1899: 28 Tdr Land. Udg.)		
Caroline-Amalielund	36 ¹ / ₂	» »
Gamle Hestehave	107	» »
Græsholmeskoven	211	» »

Af disse hører Græsholmeskoven til Baroniet
 Lehn, Hestehaven ejes af en privat Mand; Resten
 tilhører Svendborg Skovejere I sin Tid erhvervede
 Markejerne i Svendborg disse Skove af dem, der
 havde kjøbt dem af Kongen (1765) og Markejerne
 betalte dem, hvorefter Enhver tog Lod i dem i samme
 Forhold, hvori han havde Lod og Del i Marken. Siden
 er disse Skovlodder skilte fra Ejendommene. Samt-
 lige Ejere udgøre nu et Aktieselskab, der ved en
 selvvalgt Bestyrelse raader over Skovene. (Et Par
 Aar efter at ovenstaaende var skrevet, skænkedes Lyst-

skoven »Christiansminde« som Gave til Communen. Udg.)

Angaaende Skovenes Navne bemærker jeg, at Skoven hedder *Hallenskov* og ikke Hallingskov, saaledes som tidligere af mig er oplyst. Caroline Amalie-lund kaldtes tidligere Rottefælden og man hører endnu jævnligt dette Navn; endnu tidligere kaldtes den Deel af Skoven, der ligger Øst for Landevejen til Nyborg, der deler den i 2 Dele, »Voldene«, et Navn, der tydeligt nok er givet paa Grund af Skovens ejendommelige Terrainforhold: den vestlige Deel hed tidligere Sophie Haven. Christiansminde hed i gamle Dage Termeriet og var neppe nogen samlet Skovstrækning, men bestod af de spredte Træer paa Øxenbjergmark og tildels Krat. Samtlige disse Skove høre vistnok til de yndigste og frodigste Skove i Danmark.

Ved Kreaturtællingen d. 16. Juli 1866 befandtes i Svendborg og paa dens Grund:

236 Heste, 457 Stkr. Hornkvæg, 152 Faar, 426 Svin.

(I 1893: 296 Heste, 426 Stkr. Hornkvæg, 63 Faar, 198 Svin, 12 Geder. Udg.)

Til samme Tid var Jorden benyttet paa følgende Maade:

Hvede	18 $\frac{1}{4}$	Td.	Land besaaet.
Rug	184 $\frac{3}{8}$	»	»
Byg	242 $\frac{1}{8}$	»	»
Havre	216	»	»
Boghvede	$\frac{7}{8}$	»	»

Ærter	5 ¹ / ₄	Td.	Land	besaaet.
Blandsæd	78 ¹ / ₂	»	»	»
Kartofler	21	»	»	»
Rodfrugter . . .	5 ¹ / ₈	»	»	»
Raps	11	»	»	»
Hør	1 ¹ / ₂	»	»	»
Kløver og Græsfrø	189	»	»	»

Henligger til Græsning 189⁵/₈ Td. Land

Høslet .	130 ¹ / ₂	»	»
Brak	7 ¹ / ₄	»	»
Eng .	13 ⁵ / ₈	»	»
Fællede .	2	»	»

Ialt 1316 Tdr. Land.

Angaaende Fordelingen af disse Jorder skal jeg henvise til Martriculen.

Jordejendommene have nu ikke den Betydning for Byen som i gamle Dage; thi dengang vare disse Ejendomme næsten Byens eneste Erhverv. Forholdene ere nu lykkeligvis forvandlede og ved Siden af Byens Handel, Industri og Skibsfart har Jorden en aldeles forsvindende Betydning. Medens derfor endnu i dette Aarhundrede ligetil 1830 de fleste Ejere af Huse og Gaarde i Byen drev et lille Landwirtschaft med en eller flere Køer saa er dette saagodtsom ganske afskaffet og ikkun større Næringsbrugere, Købmænd, Brændevinsbrændere, Bryggere, Vognmænd og deslige drive Jord og holde Køer.

Derimod har dette givet Anledning til en Til-

stand, der vistnok bereder Byen alvorlige Farer. Jeg sigter hermed til den uhyre Udstykning, som finder Sted paa Byjorden og den enorme Tilvæxt af Befolkningen der, en Befolkning, der lever af Haanden i Munden og i en nær Fremtid vil stille store Krav til Byen i forskellige Retninger. Det eneste Middel, som jeg veed herimod, er saa radikalt, at jeg knap vover at komme frem med det; i ethvert Fald veed jeg da, at Byen aldrig vil vove sig til at udføre Projektet. Det er hverken mere eller mindre, end at Byen skulde købe Jorden Aar efter Aar og derefter bortleje den i Lodder ikke under 5 Tdr. Land. Paa denne Maade vilde Byen dog faa sine Penge ud af det og sikre sig en ret velstaaende Arbejderklasse paa Byens Grund.

Tillæg I.

Brev fra Svendborgs til Lybæks og Wismars Raad.

»Viris discretis multum et honestis, dominis pro-
»consulibus et consulibus ciuitatis / Lybek vel Wis-
»marie, consules et opidani in Swineborgh promo-
»cionis et honoris augmentum. Vestre discrecioni
»significamus, exhibitorem presencium, Petrum / Mat-
»tisson, nostrum esse coopidanum, et bona, que ad
»presens nauigio ducit, de opido nostro Swineborgh
»ducit et non aliunde. Quare petimus diligenter,
»quatenus ex fauore vestro apud vos mercimonia
»emere et de vestra ciuitate educere valeat, quia,
»quicquid in mercimonijs eduxerit, ad forum opidi
»nostri ducere debet sub dominio dominorum comi-
»tum Holtzacie et ibidem vendere, nec aliquid de hijs,
»que de ciuitate vestra eduxerit, ad vsum domini
»regis Dacie aut ministrorum suorum peruenire debet
»pro quo vobis stamus per presentes. Datum anno
»Domini MCCC sexagesimo secundo, in die Francisci,
»opidi nostri sub sigillo.«

Oversættelse:

Raadsherrerne og Borgerne i Swineborgh ønsker de velvise og højagtede Mænd, d'Hrr. Borgermestre og Raader i Byerne Lybek eller Wismarie al mulig Lykke og Ære. Vi meddeleer Eders Visdom, at Overbringeren af nærværende, Petrum Mattisson, er Borger i vor By og fører de Varer, som han for Øjeblikket fører paa sit Skib, fra vor By Swineborgh og ikke andensteds fra. Derfor beder vi indstændigt om, at han med Eders Tilladelse maa købe Varer hos Jer og udføre dem, fordi han skal føre alle de Varer, han udfører, til Torvet i vor By, der staaer under d'Hrr. Grever af Holstens Herredømme, og sælge dem samme Sted, og ikke noget af det, som han udfører fra Eders Staal, maa komme hans Højhed Kongen af Danmark eller hans Tjenere til Nytte, for hvilket vi indestaa ved nærværende. Givet i det Herrens Aar 1362 paa Sct. Francisci Dag, under vor Bys Segl.

Tillæg II.

Fortegnelse over Fødte og Døde i Svendborg.

A. Fødte og Døde i *St. Nicolai Sogn*
i Svendborg:

Aar 1677	22 Fødte,	26 Døde.	1678	15,	16.
1679	16,	26.	1680	20,	11.
	1681	17,	10.	1682	24,
	1683	22,	12.	1684	14,
	1685	16,	9.	1686	23,
	1687	18,	12.	1688	17,
	1689	29,	20.	1690	21,
	1691	29,	23.	1692	16,
	1693	19,	9.	1694	16,
	1694	16,	10.		

1695 14, 27. 1696 23, 12. 1697 14, 12. 1698 21, 22.
 1699 18, 8. 1700 18, 23. 1701 18, 18. 1702 19, 10.
 1703 22, 17. 1704 15, 12. 1705 17, 22. 1706 12, 21.
 1707 18, 10. 1708 15, 8. 1709 13, 16. 1710 14, 11.
 1711 22, 21. 1712 16, 15. 1713 19, 19. 1714 20, 11.
 1715 Kirkebogen defect. 1716 25, 28. 1717 16, 18.
 1718 16, 11. 1719 25, 13. 1720 20, 21. 1721 27, 12.
 1722 20, 7. 1723 20, 22. 1724 24, 21. 1725 30, 22.
 1726 28, 26. 1727 20, 13. 1728 27, 17. 1729 17, 18.
 1730 19, 44. 1731 17, 14. 1732 21, 13. 1733 26, 21.
 1734 21, 20. 1735 18, 17. 1736 29, 20. 1737 22, 24.
 1738 24, 21. 1739 25, 24. 1740 25, 30. 1741 30, 38.
 1742 24, 22. 1743 32, 20. 1744 29, 14. 1745 29, 18.
 1746 28, 38. 1747 30, 52, NB. deraf 34 Børn døde
 af Børnekopper. 1748 35, 29. 1749 26, 17. 1750
 28, 32. 1751 35, 28. 1752 31, 27. 1753 21, 38.
 1754 31, 15. 1755 26, 19. 1756 30, 30. 1757 26, 29.
 1758 29, 21. 1759 26, 17. 1760 26, 26. 1761 25, 20.
 1762 20, 19. 1763 21, 22. 1764 35, 20. 1765 23, 48.
 1766 21, 22. 1767 30, 21. 1768 21, 22. 1769 25, 25.
 1770 26, 15. 1771 35, 19. 1772 21, 56, deraf 38 Børn
 døde af Børnekopper. 1773 28, 13. 1774 20, 21.
 1775 34, 21. 1776 25, 19. 1777 22, 20. 1778 33, 11.
 1779 22, 16. 1780 34, 17. 1781 26, 26. 1782 28, 20.
 1783 36, 20. 1784 36, 17. 1785 23, 19. 1786 25, 34.
 1787 29, 17. 1788 32, 24. 1789 39, 17. 1790 31, 17.
 1791 32, 15. 1792 21, 17. 1793 29, 16. 1794 21, 36.
 1795 20, 17. 1796 29, 12. 1797 20, 20. 1798 17, 20.
 1799 30, 19. 1800 18, 27. 1801 30, 18. 1802 23, 18.
 1803 22, 22. 1804 21, 20. 1805 23, 21. 1806 23, 8.

1807 21, 10.	1808 19, 20.	1809 24, 14.	1810 21, 21.
1811 26, 25.	1812 35, 26.	1813 30, 21.	1814 30, 27.
1815 35, 18.	1816 31, 21.	1817 39, 27.	1818 50, 19.
1819 25, 24.	1820 39, 24.	1821 40, 26.	1822 30, 25.
1823 34, 14.	1824 37, 30.	1825 37, 16.	1826 30, 33.
1827 45, 23.	1828 40, 30.	1829 44, 30.	1830 37, 27.
1831 51, 20.	1832 40, 27.	1833 42, 33.	1834 35, 44.
1835 45, 24.	1836 40, 30.	1837 41, 15.	1838 43, 17.
1839 39, 27.	1840 40, 23.	1841 48, 29.	1842 51, 21.
1843 47, 34.	1844 52, 27.	1845 44, 27.	1846 42, 28.
1847 40, 29.	1848 50, 27.	1849 48, 29.	1850 62, 26.
1851 45, 29.	1852 61, 30.	1853 45, 31.	1854 64, 26.
1855 56, 14.	1856 69, 26.	1857 51, 27.	1858 57, 36.
1859 50, 49.	1860 66, 31.	1861 47, 32.	1862 64, 22.
1863 48, 29.	1864 54, 57.	1865 59, 33.	1866 65, 34.
1867 76, 26.	1868 63, 37.	1869 53, 33.	

B. Vor Frue Sogn:

Aar 1687 6	Fødte og 8	Døde.	1688 19, 9.
1689 16, 9.	1690 15, 15.	1691 15, 11.	1692 9, 10.
1693 18, 20.	1694 9, 12.	1695 14, 17.	1696 17, 9.
1697 10, 6.	1698 18, 15.	1699 16, 10.	1700 12, 16.
1701 15, 13.	1702 15, 12.	1703 20, 10.	1704 19, 21.
1705 22, 23.	1706 11, 13.	1707 14, 18.	1708 14, 12.
1709 11, 14.	1710 10, 12.	1711 14, 23.	1712 12, 11.
1713 11, 19.	1714 10, 13.	1715 17, 15.	1716 10, 22.
1717 24, 28.	1718 17, 17.	1719 21, 13.	1720 16, 20.
1721 19, 16.	1722 16, 13.	1723 14, 21.	1724 18, 20.
1725 17, 10.	1726 19, 22.	1727 15, 12.	1728 19, 14.
1729 25, 21.	1730 17, 53.	1731 22, 19.	1732 21, 19.
1733 28, 19.	1734 21, 38.	1735 26, 29.	1736 30, 20.

1737 25, 11.	1738 24, 14.	1739 24, 16.	1740 29, 28.
1741 22, 48.	1742 35, 20.	1743 29, 16.	1744 29, 15.
1745 32, 21.	1746 33, 27.	1747 31, 62.	1748 27, 26.
1749 27, 25.	1750 27, 16.	1751 28, 21.	1752 34, 22.
1753 32, 45.	1754 23, 23.	1755 36, 23.	1756 28, 31.
1757 23, 36.	1758 34, 28.	1759 38, 21.	1760 26, 30.
1761 31, 21.	1762 27, 28.	1763 34, 32.	1764 24, 21.
1765 21, 48.	1766 34, 14.	1767 22, 25.	1768 26, 24.
1769 29, 25.	1770 18, 21.	1771 30, 35.	1772 20, 41.
1773 29, 28.	1774 31, 14.	1775 22, 16.	1776 24, 26.
1777 21, 19.	1778 25, 19.	1779 23, 38.	1780 25, 26.
1781 23, 9.	1782 23, 16.	1783 19, 25.	1784 17, 21.
1785 24, 24.	1786 23, 24.	1787 20, 17.	1788 30, 33.
1789 29, 26.	1790 26, 22.	1791 24, 23.	1792 22, 24.
1793 42, 29.	1794 32, 40.	1795 35, 26.	1796 39, 26.
1797 25, 23.	1798 37, 24.	1799 36, 27.	1800 30, 31.
1801 38, 17.	1802 36, 18.	1803 30, 24.	1804 40, 27.
1805 44, 27.	1806 31, 17.	1807 33, 32.	1808 23, 23.
1809 36, 29.	1810 31, 28.	1811 35, 37.	1812 40, 42.
1813 28, 19.	1814 36, 26.	1815 47, 31.	1816 44, 36.
1817 38, 29.	1818 46, 23.	1819 36, 20.	1820 55, 21.
1821 46, 38.	1822 45, 34.	1823 53, 25.	1824 40, 26.
1825 50, 19.	1826 58, 38.	1827 43, 35.	1828 63, 37.
1829 50, 34.	1830 49, 35.	1831 50, 39.	1832 43, 43.
1833 44, 28.	1834 59, 35.	1835 61, 29.	1836 47, 40.
1837 48, 30.	1838 61, 31.	1839 61, 33.	1840 65, 44.
1841 64, 44.	1842 68, 39.	1843 67, 40.	1844 76, 33.
1845 74, 47.	1846 74, 43.	1847 78, 47.	1848 82, 48.
1849 113, 63.	1850 105, 62.	1851 110, 50.	1852 136, 44.
1853 110, 158.	1854 113, 44.	1855 124, 55.	1856 117, 53.

1857 133, 68. 1858 108, 67. 1859 123, 66. 1860 118, 45.
1861 115, 55. 1862 117, 87. 1863 116, 56. 1864 113, 79.
1865 106, 77. 1866 117, 54. 1867 128, 64. 1868 128, 81.
1869 125, 59.

